

Pražák, Richard

Působení Františka Xavera Jiříka na německém divadle v Budíně a v Pešti v letech 1789-1813

Bohemica litteraria. 2009, vol. 12, iss. 1-2, pp. [55]-89

ISBN 978-80-210-5251-2

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114690>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RICHARD PRAŽÁK

PŮSOBENÍ FRANTIŠKA XAVERA JIŘÍKA NA NĚMECKÉM DIVADLE V BUDÍNĚ A V PEŠTI V LETECH 1789–1813

Klíčová slova: Česká literatura a divadlo v cizině, čeští divadelní umělci na německém divadle v Budíně a Pešti.

Klíčová slova: Die tschechische Literatur und Theaterkultur in Ausland, Die tschechischen Bühnenkünstler am deutschen Theater in Ofen und Pest.

Die Wirkung František Xaver Jiříks auf dem deutschen Theater in Ofen und Pest in den Jahren 1789–1813

Abstrakt

František Xaver Jiřík ist in der tschechischen literaturwissenschaftlichen und theatrologischen Literatur eine fast unbekannt Persönlichkeit. Seine Wirkung auf den deutschen Bühnen in Ofen und Pest registrierte mit einigen Bemerkungen nur die ungarische und deutsche wissenschaftliche Literatur. Der Autor bezieht sich auf seine langjährige Forschung in den ungarischen Bibliotheken und Archiven. F. X. Jiřík war ein Mitglied des Opern- und Schauspielenensembles bei den deutschen Theatern in Ofen und Pest in den Jahren 1789–1813. Neben den Hauptrollen in den Harlekiniaden und Kasperliaden des älteren Typus brillierte er vor allem in den komischen Rollen in romantisch-komischen Märchen- und Volksopern von Vincenc Ferrerius Tuček und Wenzel Müller (man könnte seine Titelrolle in der komischen Oper von Tuček *Hans Klachel* im Jahre 1802 besonders hervorheben). Oft trat er auch in den Opern Mozarts auf (er war z.B. ein langjähriger Papageno in der *Zauberflöte*). Er war aber auch in kleineren Rollen in den Schauspielen von Shakespeare und Schiller zu sehen.

Ein wichtiger Teil des Lebenswerkes Jiříks waren die Übersetzungen der italienischen Opernlibretti ins deutsche. Jiřík übersetzte Libretti zu den Opern Haydns (*Armida*, *Ritter*, *Roland der Stärke*), Mozarts (*Don Juan* und *Die Großmutter des Titus*), Salieris (*Axur*, *König von Ormus*), Guglielmis (*Die adelige Schäferin*), Paisiellos (*Die Müllerin*) u. a. Er schrieb auch zwei originelle Libretti zum Singspiel von Johann Panneck *Die christliche Judenbraut* (1789) und zu der biblischen Oper von Vincenc Ferrerius Tuček *Israels Wanderung durch die Wüste* (1810). Er unternahm auch Versuche um eigenes dramatisches Schaffen. Neben der Tragödie *Achilles und Polyxena* (1808) dem „historisch-militaristischen“ Schauspiels *Die Einführung des Prinz-Eugenius-Thores oder Temeswars Befreyung* (1813) schrieb er vor allem das Schauspiel *Stephan, der erste König der Hungarn* (1792), und das als Vorlage für das gleichnamige Stück des bedeutenden ungarischen Dramatikers József Katona diente. Die ungarischen Zuschauer wollte Jiřík auch mit der komischen Oper mit Ballet *Hungarns Gastfreiheit* (1802), wo er der Autor des Textes und vielleicht auch der Musik war, gewinnen. Das Autorenwerk Jiříks zeichnet sich abgesehen von den dramaturgischen Mängeln (schleppende Handlung, langwierige und nicht funktionelle Dialoge u. a.) durch aufklärerischen Widerwillen gegen die Stände- und Rassen Vorurteile und demokratisches Empfinden aus. František Xaver Jiřík vereinte in sich das österreichisches Bewußtsein und den europäischen Ausblick mit Aufklärungseinsichten. Dem Verlust der tschechischen Identität setzte er seinen Beitrag zu der deutschen und ungarischen Kultur in Ungarn entgegen.

Česká divadelní migrace je méně známá než migrace hudební a při jejím studiu je třeba rozlišovat zahraniční migraci českých umělců a migraci uvnitř habsburské monarchie.¹

Přes etnickou rozrůzněnost má kultura v habsburské monarchii částečně jednotný charakter a emancipaci jednotlivých národních kultur pozorujeme především v období tzv. národního obrození. V oblasti divadelní kultury dává jednotný rámec divadelnímu snažení především německé divadlo, z něhož postupně vyrůstají i osobité národní pokusy o samostatné divadlo české, slovenské, maďarské, slovinské, polské atd.

Ve střední Evropě šlo o rozptyl dvorské kultury v prostředí měšťanském a o její nápodobu ve středních vrstvách a o jejich snahu přiblížit se jí. Tento rys národně dokládá význam *commedia dell'arte* pro vznik lidového divadla vídeňského, cesta od harlekýnů k *hanswurstům* a *kasperlům*, od nichž byl již jen krok k lokální frašce vídeňské a k situačním hrám, východisku pozdějších konverzačních společenských her, typickému útvaru měšťanského divadla 19. století. Druhý rys se dá ilustrovat vlivem zámeckých divadel (Český Krumlov, Eisenstadt aj.) na repertoár divadel zčásti ještě stavovských (Nosticovo divadlo v Praze, Erdődyovo divadlo v Bratislavě), zčásti však již podnikatelských, v naší sféře vesměs německých, jejichž hlavní obecenstvo se vedle drobné a střední šlechty rekrutovalo hlavně z měšťanstva.

Do tohoto schématu proniká výrazný prvek barokního dědictví, ať už se projevuje v lidových báchorkách a singšpílech, či ve hrách klasicistických, tvořících repertoár aristokratických scén. Přední místo zaujímá i antické téma, zpracované v duchu osvícenského humanismu v travestované a antické bohy zlidšťující podobě. Také odkaz humanismu a antiky má na středoevropských divadelních scénách v 2. polovině 18. století ještě barokní ráz, přesněji řečeno antické látky jsou zpracovány v barokně klasicistické travestii.

Divadelní kultura v habsburské monarchii, třebaže v ní na sklonku 18. a na počátku 19. století hraje tak dominantní úlohu divadlo německé, není zdaleka německá duchem a je výslednicí celoevropského vývoje přirozeně zprostředkovaného centrem provinciím, které se ovšem samy stávaly novými středisky oblastního a časem již také národního kulturního života.² V této studii se chceme

¹ Tento rozdíl nepostihuje *Slovník hudební kultury*, Praha 1997, s. 551–554.

² Souhrnně k dějinám středoevropského divadla v tomto období srov. především KINDERMANN, H.: *Theatergeschichte Europas, Band 5, Von der Aufklärung zur Romantik* (2. Teil), Salzburg 1962. K některým výše zmíněným dílčím otázkám srov. dále ROMMEL, O.: *Das parodische Zauberspiel*, Leipzig 1937; t ý ž: *Die romantisch-komischen Original-Zauberspiele*, Leipzig 1939; t ý ž: *Die Alt-Wiener Volkskomödie*, Wien 1952; t ý ž: *Die romantisch-komischen Volksmärchen*, Darmstadt 1964; KINDERMANN, H.: *Die Commedia dell'arte und das deutsche Volkstheater*, Leipzig 1938; NICOLL, A.: *The World of Harlequin, a critical Study of the Commedia dell'Arte*, Cambridge 1963; DIETRICH, M.: *Jupiter in Wien, Götter und Helden der Antike im Altwiener Volkstheater*, Graz – Wien – Köln 1967; FUHRICH, F.: *Theatergeschichte Oberösterreichs im 18. Jahrhundert*, Wien 1968; MIGHTNER, O.: *Das alte Burgtheater als Opernbühne, Von der Einführung des deutschen Singspiels (1778) bis zum Tod Kaiser Leopolds II. (1792)*, Wien 1970; SCHINDLER, O.: *Theaterge-*

zabývat působením českých hudebních a divadelních umělců na německém divadle v Budíně a v Pešti; s ohledem na rozsáhlost celé látky i na skutečnost, že v syntetické – ovšem krátké – podobě se již autor touto problematikou obíral,³ bude hlavní pozornost zaměřena na Františka Xavera Jiříka, člena operního souboru a překladatele italských operních libret do němčiny.

V úvodní části této studie nastíníme vývoj německého divadla v Budíně a v Pešti až po dobu Jiříkova působení. Po desítkách let, kdy od 30. let do 70. let 18. století navštěvovaly Budín a Pešť četné kočovné divadelní společnosti, vzniklo zde z iniciativy Felixe Bernera na dunajském břehu v Pešti první stálé německé divadlo Rondella, jež bylo otevřeno 14. srpna 1774.⁴ Rondella se stala prvním útlukem stálé německé společnosti Carla Wahra, známého nejen svým působením v 70. letech 18. století v zámeckých divadlech knížete Esterházyho v Eisenstadtu a Esterháze, nýbrž i v Bratislavě a od roku 1779 také v Praze. V Pešti působil Wahr krátkodobě v sezóně 1770–1771 a asi tři měsíce v roce 1777, kdy sem uvedl Lessingova díla *Mína z Barnhelmu* a *Moudrý Natan* a Shakespearova *Hamleta*.⁵ V letech 1782–1812 byly v uherské metropoli postaveny další budovy, které se staly stánkem německých divadel v Budíně a v Pešti. V roce 1782 to bylo tzv. „Herz-Amphitheater“ u vacovské brány v blízkosti dnešní baziliky sv. Štěpána v Pešti, v roce 1787 tzv. hradní divadlo (Burgtheater, Várszínház) na

schichte von Baden bei Wien im 18. Jahrhundert 1–2, Wien 1971; MAY, E. J.: *Wiener Volkskomödie und Vormärz*, Berlin 1975; ALTH, von M.: *Burgtheater 1776–1976, 1–2*, Wien – Heidelberg 1979; HADAMOWSKY, F.: *Wien, Theatergeschichte, Von den Anfängen bis zum Ende des ersten Weltkrieges*, Wien 1988; VONDRÁČEK, J.: *Dějiny českého divadla, Doba obrozenská, 1771–1824*, Praha 1956; KNAP, J.: *Zöllnerové, Dějiny divadelního rodu*, Praha 1958; *Dějiny českého divadla 2, Národní obrození*, Praha 1969; *Vídeňské lidové divadlo*, Praha 1990; *Divadlo v Kotcích 1739–1783*, Praha 1992; HORÁNYI, M.: *Das Esterházyische Feenreich, Beitrag zur ungarländischen Theatergeschichte des 18. Jahrhunderts*, Budapest 1959 (vyšlo též anglicky a maďarsky); STAUD, G.: *Magyar kastélyszínházak* (Maďarská zámecká divadla) 1–3, Budapest 1963–1964; t ý ž: *Adelstheater in Ungarn*, Wien 1977; *Magyar színháztörténet* (Dějiny maďarského divadla), Budapest 1990; *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007 (Alena JAKUBCOVÁ a kolektiv), *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století*, Praha 2006 (Jitka KUNDROVÁ a kolektiv).

³ Viz PRAŽÁK, R.: Čeští umělci v Uhrách na přelomu 18. a 19. století, *Slovanský přehled* 55, Praha 1969, č. 5, s. 344–351; t ý ž: Čeští divadelní umělci na německém divadle v Budíně a v Pešti na přelomu 18. a 19. století, *Otázky divadla a filmu I*, Brno 1970, s. 63–78; t ý ž: K působení českých hudebních a divadelních umělců v Uhrách na přelomu 18. a 19. století, *Otázky dějin střední a východní Evropy* 2, Brno 1975, s. 75–94; t ý ž: Cseh színhés és zenészek Pest-Budán a 18–19. század fordulóján (Čeští herci a hudebníci v Budíně a v Pešti na přelomu 18. a 19. století), *Színháztudományi Szemle* 28, Budapest 1991, s. 13–19.

⁴ Viz např. KÁDÁR(ová), J.: *A budai és pesti német színhészet története 1812-ig játékszini és drámairodalmi szempontból* (Dějiny budínského a pešťského německého divadelnictví z divadelního a literárně dramatického hlediska), Budapest 1914, s. 12–13.

⁵ O tom nás zpravuje gothajský „Theaterkalender auf das Jahr 1781“ i četná literatura, z níž nejpresněji píše o Wahrově pešťském působení BINAL, W.: *Deutschsprachiges Theater in Budapest, Von den Anfängen bis zum Brand des Theaters in der Wollgasse (1889)*, Wien 1972, s. 30–36.

Budíně a v roce 1812 to bylo velké divadlo na Gizellině (dnes Vörösmartyho) náměstí v Pešti, kde bylo v letech 1794–1804 vybudováno na dunajské promenádě také letní divadlo pro méně majetné vrstvy – tzv. Krejcarové divadlo (Kreutzer Theater).⁶

V dějinách pešť-budínských německých divadel je třeba nejprve zmínit údobí ředitelování Františka Jindřicha Bully (1786–1789), s jehož jménem je tu spjata vytačením druhořadého vídeňského repertoáru v činohře Goethem, Lessingem, Schillerem, Diderotem a Shakespearem a v opeře uváděním hodnotných rakouských a italských skladatelů (Haydna, Salieriho, Dittersdorfa, Cimarosy, Paisiella aj.) v sezóně 1789–1790 působil v čele německých divadel v Budíně a v Pešti vídeňský rodák Johann Baptist Bergopzoom, který uvedl do Uher tradici a program vídeňského Burgtheatru, kam se již po roce svého působení v uherské metropoli znovu vrátil. Vysokou úroveň se snažil udržet i další ředitel a nájemce pešť-budínských německých divadel hrabě Emanuel Unwerth (1790–1793), pod nímž zde působili i příslušníci známé herecké rodiny Zöllnerů Friedrich a Marie Anna Zöllnerovi, kteří tu pak zůstávají i za Unwerthových nástupců a tvoří se svou četnou rodinou základ hereckého souboru.⁷ Friedrich Zöllner se pokusil získat přízeň pešťského publika novoroční básnickou dedikací na počest města Pešti, již přednesla v pešťském německém divadle jeho dcera Klára 1. ledna 1794.⁸

Dobou vnějšího rozkvětu pešť-budínských německých divadel je doba ředitelování Eugena Busche (1793–1800), který pečoval zejména o nádhernou výpravu a kostýmy, avšak po programové stránce připustil – zejména pod tlakem neurovanané válečné doby – i hry třetího a čtvrtého řádu. Je to doba nadvlády bezduchých rytíren, související s rozkladem hry tohoto typu jako evokace středověké tematiky na pomezí baroka a klasicismu. Prosadila se také vídeňská lidová hra a sing-

⁶ K dějinám německého divadla v Pešti a v Budíně srov. zejména KÁDÁR(ová), J.: l. c. (pozn. 4); t á ž: *A pesti és budai német színészet története* (Dějiny pešťského a budínského německého divadelnictví) 1812–1847, Budapest 1923; PUKÁNSZKYNÉ – KÁDÁR(ová), J.: *Geschichte des deutschen Theaters in Ungarn, Erster Band, Von der Anfängen bis 1812*, München 1933; BINAL, W.: l. c. (pozn. 5); BELITSKA – SCHOLTZ(ová), H. – SOMORJAI(ová), O.: *Das Kreutzer Theater in Pest 1794–1804, Eine Dokumentation zu Bühnengeschichte der Kasperlfigur in Budapest*, Wien – Köln – Graz 1988. Zmínit třeba bibliografii uherských divadelních almanachů z 18. a 19. století HANKISS, E. – BERCZELI(ová), A. K.: *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája, XVIII – XIX. század* (Bibliografie divadelních almanachů vydaných v Uhrách, 18. a 19. století), Budapest 1961 a repertoárový katalog německého divadla v Pešti a v Budíně BELITSKA – SCHOLTZ(ová), H. – SOMORJAI(ová), O.: *Deutsche Theater in Pest und Ofen 1770–1850* (dále viz DTPO), Band 1–2, Budapest s. a. (1996). Dále viz též *Színházi hírei* (Divadelní zprávy) 1780–1803, Budapest 1982, a CZIBULA, K.: *A pest-budai német sajtó színháztörténeti híradásai 1781–1790 között* (Zpravodajství pešť-budínského německého tisku k dějinám divadla), *Magyar Könyvszemle* 111, Budapest 1995, č. 1, s. 25–37.

⁷ Srov. KNAP, J.: *Zöllnerové, Dějiny divadelního rodu*, Praha 1958.

⁸ Viz *Vivat Pest. Dedication zum Neuen Jahr 1794, verfasst von Friedrich Zöllner; Mitglied der hiesigen Schauspieler Gesellschaft. Gesprochen von Klara Zöllner. Seiner Tochter*. Německý plakát z fondu pokladnice divadelních dějin v Zemské Széchényiho knihovně (dále DPSZK) v Budapešti.

špily a jeviště ovládli Vídeňáci Hafner, Perinet, Schikaneder v činohře a moravští Němci Müller s Kauerem v singspílu. Úspěch slavily i tzv. kouzelné pohádkové hry se zpěvy a opery tohoto typu (např. opera Pavla Vranického *Oberon, král skřítků*) a Dittersdorfovy komické opery *Lekárník a lékař* a *Poctivý Maďar*. Hrál se i Haydn, ovšem v oblíbě byl daleko převyššen Mozartem, nejúspěšnějším skladatelem pešť-budínského jeviště; jen Mozartova *Kouzelná flétna* tu byla v letech 1793–1811 uvedena stotřicetdevětkrát.⁹

29. září 1800 převzali řízení německých divadel v Budíně a v Pešti režisér opery a kapelník Matouš Alois Cibulka a režisér činohry Anton Jandl. Od 15. dubna 1808 se stal samostatným nájemcem M. A. Cibulka, který byl českého původu (narodil se v Praze 22. února 1768, zemřel v Tatě 5. října 1846).¹⁰ Období, kdy vedli německá divadla v uherské metropoli Cibulka s Jandlem, se vyznačovalo úspěchem Mozarta v opeře (již v roce svého příchodu do Pešti a Budína – v roce 1797 – se o uvádění Mozarta zasloužil Matouš Alois Cibulka), Kotzebua a Ifflanda v činohře a Müllera s Kauerem v singspílu. Kult Schillera v činohře v Uhrách dosáhl největších rozměrů za rozkvětu éry Cibulkovy v letech 1803–1811, kdy zde v opeře kromě Mozarta patřil k nejúspěšnějším skladatelům preromantik Cherubini. Cibulka měl však blízko i k barokní romantice rytířských her a k nespoutanému veselí vídeňských lokálních frašek (Hensler, Holbein, Perinet, Steinsberg aj.).

Cibulka to neměl v konkurenci s hraběcími podnikateli (Erdódy, Unwerth, Ráday aj.) lehké, a jako člověk nemajetný, jehož veškerý příjem závisel na úspěchu divadelního podnikání, se udržel na výsluní překvapivě dlouho. Přispěly k tomu i jeho dobré styky s uherskou šlechtou, která mu svěřila mimo jiné v roce 1804 komponování hudby k slavnostnímu pořadu na počest jmenin palatina Josefa.¹¹ Pro finanční problémy i další nesnáze odešel Cibulka z Pešti a Budína patrně ještě koncem roku 1811.

⁹ k Mozartově kultu v Uhrách srov. např. SZABOLCSI, B. – BARTHA, D.: *W. A. Mozart emlékére* (Na paměť W. A. Mozarta), Budapest 1957; MAJOR, E.: *Mozart és Magyarországnak* (M. a Uhry), *Fejezetek a magyar zene történetéből* (Kapitoly z dějin maďarské hudby), Budapest 1967, s. 9–57; SEBESZTYÉN, E.: *Mozart és Magyarországnak* (M. a Uhry), Budapest 1991.

¹⁰ K Cibulkovu životu srov. *Česko-slovenský hudební slovník osob a institucí 1*, Praha 1963, s. 165 a *Zenei lexikon* (Hudební slovník) 1, Budapest 1965, s. 422. V obou těchto slovnících se uvádí nesprávné datum Cibulkova úmrtí v roce 1845. Správný údaj o jeho smrti má BARDOS, K.: *A tatai Esterházyak zenéje* (Hudba Esterházyů v Tatě) 1727–1846, Budapest 1978, s. 59. K Cibulkovi viz též PRAŽÁK, R.: Čeští divadelní umělci na německém divadle v Budíně a v Pešti na přelomu 18. a 19. století, *Otázky divadla a filmu 1*, Brno 1970, s. 68–71. Cibulka pobýval v Tatě na konci svého života jako švagr Bernáta Mennera, který působil od roku 1806 až do své smrti 17. dubna 1846 jako ředitel orchestru u Esterházyů v Tatě.

¹¹ Srov. *Namensfeyer Sr. Königl. Höheit, des Erzherzogs Joseph's Palatins von Ungarn. Veranstatet bei Sr. Excell. dem Tavernicus, Graphen Joseph v. Brunswick zu Ofen den 18. März 1804. Die Poesie von Rössler. Die Musik zum Choralgesang von Zibulka (!)*. Gedruckt mit Königlichen Universitätsschriften. 1804.

Cibulka se již nedočkal slavnostního otevření nového německého divadla v Pešti, k němuž došlo 12. února 1812. Na prvních plánech výstavby tohoto divadla se podílel klatovský rodák, architekt Josef Hild. Divadlo bylo nakonec zbudováno podle plánů dvorního architekta Johanna Amona a bylo to jedno z největších a nejmodernějších divadel v tehdejší Evropě. Pojalo tři tisíce diváků.¹² Po výstavbě nového německého divadla v Pešti vzrostl zájem podnikatelů o jeho provozování i v řadách šlechty; v letech 1812–1815 provozovali toto divadlo maďarští šlechtici Mark Szentiványi a Pál Gyürky, pod jejichž vedením nadále patřili ke kmenovému repertoáru opery Mozart a Cherubini, z Francouzů byl nově uveden Spontini („Vestálka“) a Beethovenův *Fidelio*, v činohře nadále kraloval Kotzebue a prorazili zde i další představitelé vídeňské dramatiky Theodor Körner, Johanna Franul von Weißenthurn, Friedrich Wilhelm Ziegler aj., přičemž v klasice nadále dominoval Shakespeare.¹³

Po stručném nastínění činnosti německých divadel v Budíně a v Pešti, se zvláštním zřetelem k letům 1789–1813, kdy zde působil František Xaver Jiřík, obrátíme svou pozornost právě k němu.¹⁴ F. X. Jiřík náležel v letech 1785–1788 k předním členům soukromé operní společnosti hraběte Erdődyho v Bratislavě a od roku 1789 až do roku 1813 působil na německých divadlech v Budíně a v Pešti jako zpěvák a později i režisér a inspicient opery. Přešel sem po smrti hraběte Erdődyho se správcem jeho bratislavské divadelní společnosti Hubertem Kumpfem a dalšími členy jeho souboru. Rodák z Prahy (narozen 24. srpna 1760),

¹² Srov. KELÉNYI, O. B.: *Gazdaságtörténeti adatok a pesti német színház építéséhez* (Hospodářsko-historické údaje ke stavbě německého divadla v Pešti), Budapest 1934, s. 3–5.

¹³ K dějinám německého divadla v Budíně a v Pešti viz díla uvedená v poznámce 6. K maďarské dramatie a tématické na scéně tohoto divadla viz např. *Magyar színháztörténet* (Dějiny maďarského divadla) 1790–1873, Budapest 1990. Srov. též RÓZSA, D.: *Magyar tárgyú német darabok a hazai német színpadokon* (Německé kusy s maďarskou tematikou na domácích německých jevištích), *Budapesti Szemle* 57, Budapest 1924, č. 566, s. 215–231. Důležitým dílem je také edice TARNÓI, L.: *Die täuschende Copie vöndem Gewirre des Lebens. Deutschsprachige Dramen in Ofen und Pest um 1800*, Budapest 1999. Nejvíce údajů o tom obsahuje však BINAL, W., l. c. (pozn. 5), s. 51–130.

¹⁴ Data k uherskému působení F. X. Jiříka v letech 1789–1813 obsahují kromě publikací uvedených v poznámce 6, zejména SZINNYEI: *Magyar irók élete és munkái* (Život a díla maďarských spisovatelů) 3, Budapest 1894, s. 1222–1223; PUKÁNSZKY, B.: *A magyarországi német irodalom története a legrégibb időkől 1848-ig* (Dějiny německé literatury v Uhrách od nejstarších dob do roku 1848), Budapest 1926, s. 443–444. Dále viz *Hochgräfllich Erdődyischer Theateralmanach auf das Jahr 1787* (dále viz ETA 1787), Leipzig und Berlin, s. a., a *Ofner und Pester Theateraschenbücher* (dále viz OPTT) z let 1789–1813 v divadelním oddělení Széchényiho knihovny v Budapešti. Jediná monografie o Jiříkovi, rukopisná disertace, jejíž autorkou byla FONFÉDER(ová), I.: *Girsik Ferenc Xavér*, Budapest 1919, je dnes již neznámá. Viz též PRAŽÁK: l. c. (pozn. 3), *Slovanský přehled* 55, Praha 1969, č. 5, s. 346–348. Nejnověji srov. TARNÓI, L.: *Die täuschende Copie von dem Gewirre des Lebens. Deutschsprachige Dramen in Ofen und Pest um 1800*. Budapest 1999, s. 516–517 a 115–247 (zde je uveřejněn text Jiříkova díla *Stephan der erste König der Hungarn*). Z naší strany shrnuje nejnověji celou problematiku i s bibliografickými údaji především heslo Mileny Cesnákové František Xaver Jiřík, *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007, s. 279–281.

hrál divadlo od svých patnácti let, kdy byl angažován k Brunianovu souboru, odkud odešel o rok později k taneční společnosti Göttersdorfově, kde působil v dětském souboru vedeném baletním mistrem Johannem Franzem Jonassonem.¹⁵ V roce 1778 přestoupil Jiřík k malostranské společnosti J. Tillyho.¹⁶ Odtud se dostal Jiřík s baletním mistrem Antonem Rösslerem do Vídně, kde vystoupil na soukromém divadle knížete Auersperga v úloze Kašpárka v singšpílu *Milchmädchen*. Zůstal zde jeden rok, poté pobýval ve Štýrském Hradci a opět v Praze. V roce 1783 byl angažován Karlem Marinellim do divadla v Leopoldstadtu ve Vídni, odkud se po roce dostal k Schikanedrovi v Bratislavě, kde debutoval v Salieriho komické opeře *Škola žárlivců* (*Die Schule der Eifersüchtigen*), kterou Schikanedrova část společné společnosti Schikanedra a Kumpfa hrála v Pešti již v srpnu 1784 (a později znovu od června do října 1789).¹⁷ Kromě Pešti navštívil Jiřík s Kumpfovou společností znovu Vídeň a posléze zakotvil spolu s Kumpfem u soukromé bratislavské společnosti hraběte Erdódyho. Byl tam angažován jako operní baryton, předurčený pro komické role. Poprvé vystoupil jako Sandrino v Paisiellově opeře *Král Theodor v Benátkách*.¹⁸ Po tříletém působení v Bratislavě v letech 1785–1788 se dostal konečně v roce 1789 k německým divadlům v Budíně a v Pešti, kde je uváděn podle tamního divadelního almanachu jako člen operního souboru, jehož ředitelem se stal Hubert Kumpf.¹⁹

F. X. Jiřík na sebe upozornil rovněž jako schopný překladatel italských libret do němčiny. Překládal zejména libreta k operám klasicistickým (Haydn, Salieri) a k buffo-operám neapolského slohu (Anfossi, Cimarosa, Paisiello, Gazzaniga, Guglielmi). Ve svém bratislavském období přeložil z významnějších oper Haydnovu *Armidu* (1786) a jeho *Vítězství stálosti* (*Der Sieg des Beständigkeits*, 1786), Anfossiho *Šťastné cestující* (*Die glücklichen Reisende*, 1785), Alessandriho *Žárlivého starce* (*Der eifersüchtige Alte*, 1785) a Salieriho *Axura* (*Axur, König von Ormus*, 1788).²⁰ Z těchto oper bych se chtěl zastavit alespoň u Haydnovy *Armidy* a Salieriho *Axura*.

Haydnova *Armida* měla být na Erdódyho divadle v Bratislavě předvedena 16. října 1786 dokonce v přítomnosti císaře Josefa II., ale pro nemoc hraběte Erdódyho se dostala na scénu až 3. listopadu téhož roku.²¹ Původní premiéru měla Haydnova *Armida* již 26. února 1784 v Esterháze. V uherské metropoli byla uvedena poprvé na královském městském divadle v Budíně 8. června 1791 a poté

¹⁵ Srov. *Taschenbuch von der Prager Schaubühne auf das Jahr 1778*. Prag 1778. Uvádí BROD-SKÁ, B.: *Balet v Kotcích, Divadlo v Kotcích 1739–1783*, Praha 1992, s. 418.

¹⁶ Viz CESNÁKOVÁ, M.: l.c., s. 279–280. Srov. též SCHERL, A.: *Johann Tilly. Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007, s. 613–615.

¹⁷ Viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 748.

¹⁸ Srov. ETA (pozn. 14) 1787, s. 29–31, 49.

¹⁹ Viz OPTT (pozn. 14) 1789 v Budapešti.

²⁰ Srov. PRAŽÁK, R. (pozn. 14), s. 347.

²¹ Viz HEPPNER, A.: *A poszonyi német színeszet története a XVIII. században* (Dějiny německého divadelnictví v Bratislavě v 18. století), Bratislava 1910, s. 57.

do 4. prosince 1794 byla na programu ještě osmkrát, vždy s německým textem Jiříkovým podle italského originálu Torquata Tassa.²² Původní renesanční látku prozrazuje milostný příběh rytíře Reinalda, který měl táhnout do Jeruzaléma spolu se svým přítelem Hubaldem, ale v Damašku byl vtažen do milostných osidel princezny Armidy, dcery tamního krále Idrena. Opera, která má být naplněním tezí Gluckových,²³ je pojata více citově, oplývá řadou sentimentálně pojatých árií a recitativů, a oproti tragice Gluckovy *Armidy*, kde hlavní hrdinka po odchodu svého milého umírá, končí smírněji. Přejímá ovšem Gluckovo poselství o sváru mezi láskou a povinností, jež vyznívá ve prospěch povinnosti jedince k celku. Sám Jiřík si v budínském a pešťském provedení Haydnovy *Armidy* zazpíval úlohu Reinaldova přítele Hubalda.²⁴

Dalším významným textem Jiříkovým, který vznikl ještě v jeho bratislavském období, byl německý překlad italského libreta da Ponteho k Salieriho opeře *Axur, král Ormu* (*Axur, König von Ormus*).²⁵ *Axur* byl hrán s původním textem Beaumarchaisovým pod názvem *Tarare* poprvé 8. června 1787 v Paříži, kde měl nebývalý úspěch pro své demokratické zaměření, s nímž vyzvedl myšlenku spravedlivého krále, čerpajícího svou moc z vůle lidu, proti králi tyranovi. Ideál panovníka zvoleného lidem tu byl již jasně postaven proti principu feudálního absolutisty jako předzvěst blížící se revoluce. Oproti Beaumarchaisovu textu došlo v italské adaptaci da Ponteho a v německém překladu Jiříkově k některým změnám. Vojevůdce milovaný lidem se jmenuje Atar (a nikoliv *Tarare*) a sám zachovává králi Axurovi věrnost, i když ten mu chce vzít jeho milovanou manželku Aspasií. Atar nachází ve svém úsilí o záchranu Aspasiie z Axurova harému mnohé pomocníky, dokonce i v nejbližším králově okolí (správce harému Bistroma a Axurova otrokyně Fiametta) a opera končí svoláním Atara králem, když Axur spáchá sebevraždu. Tento závěr pozdější adaptace Schmiederova ve Štýrském Hradci v roce 1799 pozměnila a Axur se vzdává trůnu dobrovolně.²⁶ Tento detail svědčí

²² Viz *Armida oder der Heerzug nach Jerusalem. Nach dem Italienischen des Torquato Tasso und auf die Musik des berühmten Tonkünstler Joseph Hayden, für die hochgräflich Unwerthische deutsche Operngesellschaft bearbeitet von Xavier Giržik, Mitglied dieser Operngesellschaft. Aufgeführt in den königl. Städtischen Theatern zu Ofen und Pest 1791.*

²³ Srov. *Dictionnaire chronologique de l'opéra*, Paris 1979, s. 109. Viz též SARTI'S SABIAO, G.: Haydn's *Armida*, and the arrival of opera seria at Esterháza, *The Haydn Yearbook*, vol. xv, 1984, Bristol 1985, s. 181–198.

²⁴ Viz plakát představení této opery v Budíně 3. prosince 1794 v DPSZK (pozn. 8) v Budapešti.

²⁵ Srov. *Axur, König von Ormus. Eine heroische Oper in fünf Aufzügen, nach dem Italienischen des Herrn Abbé da Ponte übersetzt und für das gräflich Erdödyische Operntheater eingerichtet von Herrn Giržick. Zum Druck befördert vom Herrn Joh. Nep. Schüller. Die Musik ist vom Herrn Salieri.* Pressburg 1788. Divadelní oddělení Széchényiho knihovny (dále DOSZK) v Budapešti, sign. IM 132.

²⁶ Viz *Axur, König von Ormus. Ein Singspiel in vier Aufzügen. Nach dem Tarare des Beaumarchais von D. Schmieder.* Grätz 1799. Oddělení zámeckých knihoven Knihovny národního muzea (dále OZK), sign. Radenin 1540. Schmiederova úprava vychází přímo z textu Beaumarchaisova a pomíjí italskou adaptaci da Ponteho, která byla východiskem německého překladu Jiříkova.

již o určitém posunu od radikálních postojů v době Velké francouzské revoluce k jejich zmírnění po pádu jakobinismu.

Da Ponteho italská verze Salieriho *Axura* byla hrána poprvé 8. ledna 1788 na Burgtheatru ve Vídni a poté v témže roce v německém překladu Jiříkově v Bratislavě a v původní italské verzi o rok později v Esterháze. Na německém divadle v Pešti měla premiéru 3. listopadu 1789, a na obou německých scénách uherské metropole byla hrána do roku 1812 celkem jedenašedesátkrát.²⁷ Z pešťské premiéry Salieriho *Axura* se bohužel nedochoval divadelní plakát, ale lze předpokládat, že obsazení v roce 1794 se podstatně nelišilo od premiérového roku 1789 a že i tehdy zpíval Jiřík správce harému Bistromu, jehož árie o původu z Říma a zápalu pro zpěv byla zřejmě diváky velmi oblíbená, neboť se dostala do pešťského divadelního zpěvníku z roku 1810.²⁸

Prvním libretem, jež F. X. Jiřík přeložil z italštiny do němčiny v Budíně a v Pešti, bylo libreto Pietra Seliniho ke komické opeře Giuseppe Gazzanigy *La dama incognita*, která se hrála v letech 1784–1785 v Burgtheatru ve Vídni a již uvedla německá divadla uherské metropole pod názvem *Die Weinlese oder Die Dame incognito* pod ředitelem Bergopzoomem. Představení v Budíně (26. června 1789) a v Pešti (28. června 1789) dokládá nejen libreto Gazzanigovy opery,²⁹ kde je uvedeno autorství Jiříkovo, ale i skutečnost, že šlo o operu o 2 jednáních, jak uvádí budínský a pešťský divadelní almanach na rok 1789,³⁰ a nikoliv o singšpíl Schenkův o 3 jednáních, jak uvádějí Hedvig Belitska-Scholtz(ová) a Olga Somorjai(ová) ve svém seznamu her uváděných na německých divadlech v uherské metropoli v letech 1770–1850.³¹

Jak již bylo řečeno, do Budína a Pešti přišel František Xaver Jiřík spolu s některými členy operní společnosti Huberta Kumpfa z Bratislavy o Velikonocích roku 1789, kteří se pak stali součástí německého souboru Bergopzoomova.³² Jednalo se kromě samotného Huberta Kumpfa, který se stal ředitelem opery, o tenoristu Josepha Wiesera, narozeného v roce 1757 v Praze, a o jeho ženu Annu Wieserovou, o mladičkou milovnici slečnu Marii Annu Habelovou, narozenou v roce 1766 v Bavorsku, o slečnu Margaretu Kaiserovou, rodačku z bavorského Mnichova (narozenou v roce 1760), která měla za sebou již mnohaletou praxi

²⁷ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 167.

²⁸ Viz Theatralisches Liederbuch oder Sammlung der beliebten Arien, Duetten, Terzetten, Quartetten usw. aus Deutschlands vorzüglichsten Opern. Allen Theaterfreunden gewidmet. Pesth 1810. Im Verlag des Joseph Leyer, s. 88–89.

²⁹ Srov. *Arien aus der Opera Die Weinlese, oder Die Dame incognito. Eine komische Oper in 2 Aufzügen, nach dem Italienischen des Herrn Abt Peter Selini frey bearbeitet von Franz Xaver Girzick. Die Musik ist von dem neapolitanischen Kapellmeister Hr. Joseph Gazzaniga. Aufgeführt auf beyden k.st. Theatern zu Ofen und Pest unter Bergopzooms Unternehmung, im Jahre 1789.* Pest s. a. Franz Augustin Patzko. 22 stran.

³⁰ Viz OPTT (pozn. 14) 1789, s. 13, 16 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

³¹ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 901.

³² Viz OPTT (pozn. 14) 1789 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

na divadlech v Mnichově a v Řezně a byla primadonou bratislavského souboru Kumpfova a Schikanedrova.³³

18. září 1789 se konala na německém divadle v Budíně premiéra Jiříkova singšpilu s hudbou bratislavského kapelníka Johanna Pannecka *Křesťanská židovská nevěsta* (*Die christliche Judenbraut*).³⁴ Děj tohoto komického singšpilu se odehrává v německé vesnici, kam přijdou vojáci nahánět rekruty. Zápletka se točí kolem křesťanské dívky Hannchen, která je ve službách žida Schmolleho a chce si jí vzít za manželku jeho mladý příbuzný Härschel, avšak Hannchen je již zasnoubena s feldvéblem Eckbertem, který přichází s vojáky do vesnice. Velitel vojáků poručík Perthan vezme oba židy násilně za rekruty a ti hledají pomoc u bohaté slečny Pimpernelle, která tvrdí, že Perthan je jí povinován již ze svého dřívějšího pobytu ve vesnici slibem manželství a podezírá ho z lásky k mladé Hannchen. Po různých komplikacích, převlecích a intrikách vše skončí happyendem. Žid Härschel uzná, že nemůže nutit ke sňatku Hannchen, o níž vyjde najevo, že není židovkou, ale křesťankou, a ta šťastna odchází se svým feldvéblem. Poručík Perthan se osvobodí od své nevíтанé obstarožní ctitelky slečny Pimpernelle a židé jsou propuštěni z vojenské služby. Jde o typickou situační komedii raného stadia, kdy mnohé navozené situace působí násilně, dobromyslný výsměch židům se projevuje jejich pokřivenou mluvou (wourum, dourum místo warum, darum, Gnoden místo Gnaden, Johr místo Jahr atd.). Kromě hlavních hrdinů tu vznikají i další páry (tambor Schenk a pokojská slečny Pimpernelle Lottchen) a výsměch stihne i vdavekchtivou postarší slečnu Pimpernelle a její směšnou žárlivost na poručíka Perthana, který o ni vůbec nestojí.³⁵

V Jiříkově znění se hrál singšpíl *Die christliche Judenbraut* jenom v sezóně 1789/1790 devětkrát a poté do července 1797 ještě devětadvacetkrát.³⁶ Jiřík si zde zahrál a zazpíval jednu z hlavních rolí, mladého žida Härschela. Tuto roli představoval ještě i při obnovené premiéře *Křesťanské židovské nevěsty* v Budíně 7. listopadu 1810, kdy však text Jiříkův přepracoval známý vídeňský autor Joachim Perinet a hudbu k této nové komické opeře složil kapelník Vincenc Ferrerius Tuček.³⁷ Zdá se, že brzy po budínské premiéře se dostal singšpíl Jiříkův s hudbou Panneckovou do Prahy, jak o tom svědčí zpráva v listu *Prager Amtsblatt* z 28. srpna 1790, podle níž se měl tento singšpíl dávat u Hybernů 29. srpna téhož roku již po sedmé.³⁸ Panneckův singšpíl *Die christliche Judenbraut* hrála v roce 1794

³³ Srov. ETA (pozn. 14) 1787, s. 29–45 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

³⁴ O tom, že premiéra singšpilu *Die christliche Judenbraut* byla v Budíně 18. září 1789 a ne 18. října 1789, jak uvádí DTPO (pozn. 6) I, s. 237, víme z OPTT (pozn. 14) 1789, s. 18, v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Text díla známe z OZK (pozn. 26), sign. Radenin 1472.

³⁵ Viz *Die christliche Judenbraut*, Wien 1796, 103 stran.

³⁶ Srov. DTPO (pozn. 6) I, s. 233.

³⁷ Viz plakát budínské premiéry ze 7. listopadu 1810, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

³⁸ Srov. TEUBER, O.: *Geschichte des Prager Theaters* 2, s. 292 a dále viz VONDRÁČEK, J.: *Dějiny českého divadla, Doba obrozenecká 1771–1824*, Praha 1956, s. 193.

i Spenglerova divadelní společnost v Praze (6. a 8. dubna 1794) a také v Karlových Varech (11. a 14. července i 6. srpna 1794).³⁹

Druhý díl *Křesťanské židovské nevěsty Židovští špióni (Die jüdische Spionen)* s textem Jiříkovým a hudbou Reimannovou měl v podobě komické opery premiéru v Budíně 26. července 1795. Protagonisté prvního dílu poručík Perthan, slečna Pimpernelle, feldvébl Eckbert a jeho (nyní již manželka) Hannchen, mladý žid Härschel, jeho starší příbuzný Schmolle, někdejší pokojská slečny Pimpernelle Lottchen (nyní již plukovní markytánka) a její milý tambor Schenk – ti všichni se objevují v druhém dílu spolu s některými novými postavami, jako je polní maršál hrabě Silberfluth a jeptiška Cecilie. Tato hra o hledání židovských špiónů v armádě sice podléhá soudobým náladám antisemitismu, ale zároveň jej dostává do mírně zkarikované komické podoby, jíž nechybí osvícenská nadřazenost nad rasovými předsudky. Obsazení jednotlivých postav v obou dílech se příliš neliší, i zde představuje Jiřík žida Härschela a Zöllnerová slečnu Pimpernelle, ale např. úlohu poručíka Perthana hraje nyní známý vídeňský herec Weinmiller.⁴⁰ Zdá se však, že tato komická opera přes dobré obsazení příliš velký úspěch neměla, protože po třech představeních v roce 1795 byla stažena z repertoáru.⁴¹

Již v sezóně 1789/1790 byla patrně na německém divadle na Budíně a v Pešti hrána Haydnova heroicko komická opera *Rytíř Roland Silný (Ritter, Roland der Starke)*, jejíž premiéru připravila Erdódyova operní společnost v Bratislavě 22. května 1786 pod původním italským názvem *Orlando paladino* (v německé verzi *Roland, der Pfalzgraf*) a v témže roce se tam hrála ještě 9. června a 2. října.⁴² S ohledem na to, že se nedochovaly divadelní plakáty z představení v Pešti a na Budíně, kde se *Ritter, Roland der Starke* hrál ještě osmkrát v roce 1792, nelze o pešť-budínských představeních tohoto díla říci nic bližšího. Víme jen bezpečně, že šlo o překlad Jiříkův.⁴³ K dílu Haydnovu možno ještě podotknout, že tuto látku ztvárnili před ním již jiní, italská premiéra stejnojmenné opery Pasquala Anfossiho se konala v Burgtheatru ve Vídni již 25. června 1777.⁴⁴

Komický singšpil *La pastorela nobile (Šlechtická pastýřka)* se dostal ve Vídni na scénu Burgtheatru 24. května 1790 s textem Saveria Ziniho a hudbou Pietra Guglielmiho a měl zde do počátku roku 1792 ještě čtyřicet repríz.⁴⁵ Německá

³⁹ Viz VOLEK, T.: Repertoire pražské Spenglerovy divadelní společnosti v sezóně 1793–1794, *Miscellanea musicologica* 14 (1960), s. 11, 12, 15.

⁴⁰ Viz plakát premiérového představení v Budíně 26. července 1795, Rukopisné oddělení Univerzitní knihovny v Budapešti, sbírka divadelních plakátů (dále DPUK) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁴¹ Srov. DTPO (pozn. 6) I, s. 233.

⁴² Viz ETA (pozn. 14) 1787, s. 56, 57, 59 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁴³ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 709. Italské libreto vyšlo r. 1782 v Šoproni. Srov. HAYDN, G.: *Orlando Palatino*. Oedenburg 1782, 64 s.

⁴⁴ Viz HADAMOWSKY, F.: Die Wiener Hoftheater (Staatstheater) 1776–1966, Verzeichnis der aufgeführten Stücke mit Bestandsnachweis und täglichem Spielplan, Teil I, 1776–1810, Wien 1966 (dále viz HADAMOWSKY WHT I), s. 94.

⁴⁵ Tamtéž, s. 96.

adaptace Jiříkova *Die adelige Schäferin* poněmčila italská jména a přenesla děj do německého Schönwiese. Jinak ovšem zachovala základní sentimentální notu díla, vyrůstajícího z Gessnerova pastorálního idylismu, který z nepříznivé sociální skutečnosti unikal do lůna čisté přírody a klidného štěstí. Budínská premiéra Guglielmiho opery ve volném přetlumočení Jiříkově se konala 26. ledna 1791⁴⁶ a tato opera se udržela na zdejším jevišti čtrnáctkrát až do 16. března 1797.⁴⁷ Plakát premiéry se nedochoval, v jedné budínské repríze (17. prosince 1794) zpívala titulní roli mladší slečna Wipfelová a úlohu Kryšpína F. X. Jiřík.⁴⁸

Další italské libreto, které F. X. Jiřík přeložil do němčiny pod názvem *Die Müllerin (Mlynářka)*, se týkalo singšpilu (dramma giocoso per musica) Giovanni Paisiella *La molinara*, jež byl poprvé hrán v Neapoli (Teatro dei Fiorentini) v roce 1788.⁴⁹ 13. listopadu 1790 byl tento komický singšpíl uveden na scénu Burgtheatru ve Vídni⁵⁰ a teprve ve volném německém překladu Jiříkově měl tento singšpíl 25. dubna 1791 premiéru na německém divadle v Pešti⁵¹ a hrál se na obou německých divadlech v Budíně i v Pešti až do 25. března 1802 celkem sedmatřicetkrát, neboť patřil k oblíbeným kusům zdejšího repertoáru.⁵² Italský komický singšpíl o mnoha nápadnicích krásné ovdovělé mlynářky byl zcela přesazen do německého prostředí; místo baronky Eugenie se tu setkáváme se slečnou von Lilgenfeld, místo mlynářky Racheliny s Kätchen, z notáře Pistofola se stává Federspitz a také všichni ostatní se proměnili z Italů v Němce. Také šlechtické a nobilitní prostředí se proměňuje v německé verzi o stupínek níže, místo guvernéra Rospolonea je tu jakýsi neurčitý úřední činitel (Amtsman) von Fröschel, jehož postavu ztvárnil v budínském představení 23. února 1794 F. X. Jiřík, titulní roli zpívala madam Grünbergová, která působila na německých divadlech v Budíně a v Pešti v letech 1792–1797.⁵³

Komická opera rakouského skladatele a rodáka z Eisenstadtu Josepha Weigla *Il pazzo per forza* měla premiéru 14. listopadu 1788 v Burgtheatru ve Vídni a v téže době vyšlo ve Vídni i její italské libreto od Mazzoly.⁵⁴ Z něho zřejmě pořídil Jiřík v roce 1791 svůj německý překlad pod názvem *Der Narr aus Zwang oder Er muß tanzen (Bláznem z donucení aneb On musí tančit)*, avšak Jiříkův text se nedochoval, a tak pouze z dochovaného divadelního plakátu (německé divadlo v Budíně 15. října 1794) lze soudit, že opera se odehrává ve vojenském a ves-

⁴⁶ Viz OPTT (pozn. 14) 1791, s. 12 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁴⁷ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 124–125.

⁴⁸ Viz plakát tohoto představení v DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁴⁹ Srov. *Dictionnaire chronologique de l'opéra*, Paris 1979, s. 120.

⁵⁰ Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 86.

⁵¹ Srov. OPTT (pozn. 14) 1791, s. 16 v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁵² Viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 624–625.

⁵³ Srov. plakát z uvedeného představení, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁵⁴ Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 97.

nickém prostředí a že hlavní hrdinkou je zřejmě selská dívka Curille, již tehdy představovala mladší slečna Wipfelová, přičemž bohatého soukromníka Onofria hrál a zpíval F. X. Jiřík.⁵⁵ Pešťská premiéra se ovšem konala již o tři roky dříve 29. září 1791 a opera se dočkala celkem dvaceti představení.⁵⁶

Po namáhavé práci překladatele italských libret do němčiny se pokusil František Xaver Jiřík v roce 1792 již o samostatnou dramatickou práci a napsal činohru *Stephan, der erste König der Hungarn* (*Štěpán, první král Maďarů*), která byla uvedena na scénu německých divadel nejprve v Budíně 10. prosince 1792 a poté v Pešti o týden později 17. prosince téhož roku a pak se hrála ještě dvakrát.⁵⁷ Hru dedikoval Jiřík „ušlechtilému národu maďarskému“.⁵⁸ Jiříkova činohra vycházela ze soudobých historických znalostí (Stilting, Pray, Katona aj.), ovšem její konstrukce historických dějů je již značně vzdálena dnešnímu poznání. Základní jádro, příchod knížete Štěpána a jeho manželky Gizelly, dcery bavorského knížete, s vojenským německým doprovodem vedeným Vencelinem do Uher, je historické, v dalším ději se tu ovšem setkáváme s řadou smyšlenek a historických nepřesností. Ke korunovaci Štěpánově nedochází bezprostředně po jeho vítězství nad Koppányem v roce 997, ale až o tři roky později (v Jiříkově hře se Koppány nazývá Kupa podle podání starých historiků, např. Antonia Bonfiniho), také nahrazení matky Štěpánovy Sarolty údajnou druhou manželkou jeho otce Adelheidou, jež byla polského původu, dnešní bádání nepotvrzuje, šlo o konstrukci polského dějepisce 13. století. Také Boleslav Chrabrý nepřišel do Uher v době boje Štěpána s Koppányem a nestal se manželem jeho sestry Judity. Boleslavova uherská manželka (sňatek se uskutečnil v letech 986–987) nebyla zřejmě členkou Gejzovy rodiny, ale patrně dcerou jiného uherského knížete (Taksonye, Tormáse či Zerinda).⁵⁹ V činohře Jiříkově nacházíme dále řadu historických postav z družiny Gizelliny (Paßman – Pázmány, Hund – Hont, Hederich – Heder), ale i postavy, jejichž přítomnost na dvoře Štěpánově není přesně doložena (např. pobyt Berengarova vnuka Haduina v Uhrách na počátku Štěpánovy vlády). Naopak přítomnost někdejšího vládce Apulie a Štěpánova kmotra Theodata v Uhrách potvrzuje humanistická kronika Bonfiniho.⁶⁰ Historický Koppány nebyl knížetem

55 Srov. plakát tohoto představení v DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

56 Viz OPTT (pozn. 14) 1791, s. 24 a dále DTPO (pozn. 6) 2, s. 633.

57 Srov. OPTT 1792 (pozn. 14), s. 25, 26. Dále viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 790–791.

58 Viz *Stephan der erste König der Hungarn. Ein Schauspiel in sechs Aufzügen von Xavier Girzick, Mitglied der hochgräflich Unwerthischen Operngesellschaft in Ofen und Pest*. Pest, bei Johann Michael Landerer, Edlen in Füsikut, s.l. 1792 v DOSZK (pozn. 25), sign. IM 1544. Hru Xaviera GIRZICKA, *Stephan der erste König der Hungarn* vydal TARNÓI, L. ve výboru německých her z Budína a Pešti z doby okolo roku 1800 *Die täuschende Copie von dem Gewirre des Lebens. Deutschsprachige Dramen in Ofen und Pest um 1800*, Budapest 1999, s. 115–247.

59 Srov. k tomu autor poslední standardní vědecké monografie o sv. Štěpánovi GYÖRFFY, Gy.: *István király és műve* (Kráľ Štěpán a jeho dílo), Budapest 1977, s. 63, 88, 93 aj.

60 Viz BONFINI, A.: *A magyar történelem tizedei* (Dekády uherských dějin), Budapest 1995,

v Sümegu, což je hrad poblíž Blatenského jezera, ale v župě Somogy, a nebyl zabit Vencellinem, ale zajat, a jako zrádce později rozčtvrcen. Přes tyto historické nepřesnosti tvoří Jiříkova hra zajímavý dramatický tvar, je plna napětí a stala se později předlohou stejnojmenné hry známého maďarského dramatika Józsefa Katony *István, a magyarok első királya* z roku 1813. Katona Jiříkovu předlohu podstatně zkrátil (z šesti jednání ponechal čtyři), zachoval však její celkový obsah.⁶¹

K Novému roku 1794 napsal Jiřík původní text k singspílu *Svátek múz* (*Das Fest der Musen*), sestavenému z melodií Haydnových, Mozartových, Salieriho, Paisiella, Cimarosy aj. Tento singspíl byl uveden počátkem roku 1794 nejprve 1. ledna na německém divadle v Budíně a poté 2. ledna i v Pešti. V té době byl Jiřík inspicentem opery obou německých divadel uherské metropole a do titulní role divadelního podnikatele Goldhorna obsadil Karla Weinmillera, který působil v uherské metropoli v letech 1790–1796, přičemž v roce 1794 byl režisérem opery. Pár prvních milovníků tu sehráli protagonisté devadesátých let německých divadel v uherské metropoli Grünberg (působil zde v letech 1792–1797, v roce 1796 byl režisérem opery) a mladší slečna Wipfelová, která tu byla angažována pouze dva roky v letech 1793–1794. Neznámého dobrodruha představoval ve *Svátku múz* F. X. Jiřík a v roli múzy Thálie vystoupila paní Jiříková, zřejmě Jiříkova manželka, která se však v seznamech členů souboru neobjevuje a mohlo se v tomto případě asi jednat pouze o záskok.⁶²

V devadesátých letech 18. století ještě Jiřík pokračoval ve své překladatelské činnosti z italštiny do němčiny. Záhy po vídeňské premiéře galantně komické opery Josepha Weigla na text Giovanni Bertatiho *Principessa d'Amalfi* (Burgtheater, 10. ledna 1794)⁶³ přeložil Jiřík libreto této opery do němčiny. Na scénu německého divadla v Pešti byla tato opera uvedena 28. dubna 1795 pod názvem *Kněžna z Amalfi* (*Die Fürstin von Amalienburg*).⁶⁴ *Kněžna z Amalfi* nám přibližuje kdysi slavné středověké přímořské italské město Amalfi, jež jako přístav soutěžilo s Janovem (ve 12. století mělo 50 000 obyvatel). Jde o dílo benátského libretisty Giovanni Bertatiho (1735–1815), který sepsal libreto i k známé Cimarosově opeře *Tajné manželství* (*Il matrimonio segreto*), která měla premiéru v Burgtheatru 7. února 1792.⁶⁵ *Kněžna z Amalfi* se hrála na německém divadle v Budíně a v Pešti od 28. dubna do 20. září 1795, celkem pětkrát. Podle dochovaného

s. 239–240. Jde o maďarský překlad latinského originálu Bonfiniho díla *Rerum Ungaricarum Decades*.

61 Viz PINTÉR, J.: *A magyar irodalom története Bessenyei György fellépésétől Kazinczy Ferenc haláláig* (Dějiny maďarské literatury od vystoupení Györgye Bessenyeiho do smrti Ference Kazinczyho) 1772–1831, 2, Budapest 1913, s. 186. Tamtéž se Pintér zmiňuje o dalším vydání Jiříkova díla v roce 1803, které se však v maďarských knihovnách nikde nenachází.

62 Srov. OPTT (pozn. 14) 1794, s. 5, 9. Dále viz divadelní plakát z budínského představení *Svátku múz* 1. ledna 1794, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299.

63 Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 100.

64 Srov. OPTT (pozn. 14) 1795, s. 20.

65 Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 83.

plakátu posledního představení v Budíně 20. září 1795 hrála titulní roli kněžny Eleonory z Amalfi Katharina Schröffelová jako jednu ze svých posledních rolí na německých divadlech v Budíně a v Pešti, kde působila v letech 1789–1795 společně s F. X. Jiříkem, který v této opeře zpíval barona Guntrama.⁶⁶

V roce 1797 přeložil F. X. Jiřík také dvě libreta k operám Mozartovým. Nejprve to bylo libreto Lorenza da Ponteho (1749–1838) *Don Giovanni ovvero Il dissoluto punito* (též *Il dissoluto punito, ossia Il Don Giovanni*) z roku 1787 (premiéra v Praze 29. října 1787). Tuto operu uvedl na scénu německých divadel v uherské metropoli český skladatel a kapelník Matouš Alois Cibulka 7. srpna 1797 v Budíně a krátce nato 17. září 1797 ještě další Mozartovu operu *Così fan tutte*. V německém překladě Jiříkově zněl název Mozartovy hlavní opery *Don Juan oder Das steinerne Gastmahl (Don Juan aneb Kamenná hostina)*. Ta se pak hrála na obou německých divadlech v uherské metropoli jen do 4. ledna 1812 celkem osmaosmdesátkrát.⁶⁷ Pro srovnání možno podotknout, že německou verzi Mozartova *Dona Juana* pořídil nejprve mohučský básník Heinrich Gottlieb Schmieder (premiéra v Mohuči 13. března 1789) a v témže roce vznikly ještě další německé překlady italského originálu *Dona Giovanniho* z pera Ch. G. Neffeho a F. L. Schrödra. Teprve po budínské premiéře *Dona Juana* v překladu Jiříkově byl Don Juan uveden v Kärntnertortheater ve Vídni v překladu C. F. Lipperta (11. prosince 1798).⁶⁸ F. X. Jiřík, který hrál v pešť-budínských představeních *Dona Juana* úlohu Masetta, představoval i Papagena v *Kouzelné flétně* a ve *Figarově svatbě* vystoupil v březnu 1799 jako zahradník Antonio spolu se svou dcerou Theresií, která představovala Barbarinu (Barušku), když předtím v roce 1795 zpíval úlohu Basilia.⁶⁹ Uvádím ještě, že *Figarova svatba (Der närrische Tag oder Die Hochzeit des Figaro)* měla na německém divadle v Pešti premiéru 28. září 1795 a *Kouzelná flétna (Die Zauberflöte)* v Pešti 14. února 1793 a v Budíně 17. února 1793.⁷⁰

F. X. Jiřík přeložil libreto i k další Mozartově opeře, která měla premiéru v Praze (6. září 1791), byla to *Velkomyslnost Titova (Die Großmut des Titus)*. Šlo o libreto Caterina Mazzoly *La clemenza di Tito*, jež vzniklo podle původního textu

⁶⁶ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 356 a plakát budínského představení z 20. září 1795, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299.

⁶⁷ Datum budínské premiéry *Dona Juana* uvádí ISOZ, K.: *Buda és Pest zenei művelődése* (Hudební kultura Budína a Pešti) 1686–1873 (svazek I, 18. století), Budapešť 1926, s. 216–217. Dále viz též DTPO (pozn. 6) 1, s. 256, 237. K dalším německým verzím Mozartova *Dona Juana* viz ANGERMÜLLER, R.: *Mozart Operas*, New York 1970, s. 165–167.

⁶⁸ Viz ISOZ, K.: l. c., s. 217. DTPO (pozn. 6) 1, s. 401 uvádí premiéru této opery v uherské metropoli až k datu 11. června 1798. Správnost Isozovy datace budínského premiéry *Dona Juana* (17. září 1797) však potvrzuje OPTT (pozn. 14) 1797.

⁶⁹ Srov. např. divadelní plakáty Mozartovy *Figarovy svatby*, budínského představení z 14. října 1795, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299, a dále plakáty *Figarovy svatby* (Pešť, 25. března 1799), *Kouzelné flétny* (Pešť, 20. ledna 1801) a *Dona Juana* (Budín, 3. srpen 1810), vše DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁷⁰ Viz ISOZ, K.: l. c., s. 217, 213. Srov. též MAJOR, E.: *Fejezetek a magyar zene történetéből* (Kapitoly z dějin maďarské hudby), Budapešť 1967, s. 29, 31.

Pietra Metastasia k stejnojmenné opeře Antonia Caldary z roku 1734. Popudem k uvedení Mozartovy opery *Velkomyslnost Titova* v uherské metropoli bylo především vídeňské představení v Kärntnertortheater 29. prosince 1794 a následné inscenace v Rakousku a v Německu v letech 1795–1796 (Štýrský Hradec, Hamburg, Berlin, Drážďany). Mozartova opera měla premiéru v Budíně 22. prosince 1797 jako benefice kapelníka Matouše Aloise Cibulky a poté se hrála do 30. srpna 1801 ještě pětadvacetkrát.⁷¹

V roce 1799 se hrály na německých divadlech v Budíně a v Pešti dvě opery, jejichž italská libreta přeložil F. X. Jiřík do němčiny. Již 1. ledna 1799 byla na německém divadle v Pešti uvedena komická opera neapolského kapelníka Piti-chia s libretem da Ponteho *Vater Adam und seine Familie oder Die rohe Natur am Hofe* (*Otec Adam a jeho rodina aneb Drsná přirozenost u dvora*), jejíž původní italský text přeložil Jiřík do němčiny. Šlo o operu ze zjemnělého šlechtického prostředí knížecího dvora, který je konfrontován příchodem horala Adama s drsnou realitou horského venkova. Děj se odehrával v lesním zámečku poblíž horské vesnice, odkud přišla do zámku rodina Adamova, jehož ztělesnil oblíbený zpěvák i herec Josef Blum. Roli dvou šlechticů zde představovali Cibulka a Jiřík, Adamova syna Jöckela zpíval Čech Vavřík.⁷² Vlastní německý text vytvořil Jiřík jako libreto (s to v próze i poezii) k tragikomické opeře parmského rodáka Ferdinanda Paera Camilla, která byla nejproslulejším dílem skladatelovým a v témž roce jako v Pešti měla premiéru i ve Vídni v Hoftheatru 23. února 1799 a do 27. listopadu 1800 se zde hrála třicetkrát. Z pešťské premiéry 4. listopadu 1799 se plakát nedochoval, pouze z představení na německém divadle v Pešti 19. prosince 1799, kdy titulní úlohu Camilly, manželky knížete Huberta, zpívala madam Fournierová, jejího syna Adolfa představovala slečna Jiříková, hraběte Loredana Matouš Alois Cibulka a zahradníka Genuara Vavřík.⁷³

V chronologickém sledu následuje po Jiříkově překladu italských libret Mozartových oper *Don Juan* a *Velkomyslnost Titova* jeho překlad Botturiniho italského libreta k opeře mannheimského rodáka Petra Wintra *I fratelli rivali* (vídeňská premiéra v Burgtheatru 16. listopadu 1795),⁷⁴ kterou uvedli Matouš Alois Cibulka spolu s Antonem Jandlem pod názvem *I fratelli rivali oder Die Brüder als Nebenbühler* (*Bratři jako soupeři*) na scénu německého divadla v Budíně poprvé 11. května 1800 (a o den později 12. května 1800 byla hrána na německém divadle v Pešti),⁷⁵ kde se udržela na programu až do 9. prosince 1804 (celkem byla

⁷¹ Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 401. Ke Caldarově opeře s textem Metastasiovým a k uvedením Mozartovy opery *Velkomyslnost Titova* ve Vídni i jinde v Rakousku a v Německu srov. ANGERMÜLLER, R.: l. c., s. 261, 270.

⁷² Viz plakát pešťské premiéry z 1. ledna 1799, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁷³ Viz plakát pešťského představení z 15. prosince 1799, tamtéž.

⁷⁴ Viz HADAMOWSKY WH1 (pozn. 44), s. 45–46.

⁷⁵ Srov. OPTT (pozn. 14) 1800, s. 13.

provozována jednadvacetkrát).⁷⁶ Toto dílo pokračuje v tendenci nové německé opery o proniknutí do měšťanského prostředí, třebaže schéma starších italských a francouzských oper o dvou mileneckých párech, jež se snaží napálit nepřívětivého anebo lakomého pána, otce či poručníka, tu zůstává zachováno.⁷⁷

Významnějším dílem Jiříkovým byl zřejmě i překlad italského libreta Cosimy Mazziniho *La confusione della simiglianza ossia i due gobbi* ke stejnojmennému komickému singšpílu portugalského skladatele Marcose Antonia Portugala z roku 1793, který měl svou vídeňskou premiéru v Burgtheatru 28. června 1794 (a o rok dříve ve Florencii)⁷⁸ a na scénu německého divadla v Pešti se dostal 25. března 1801 pod názvem *Die beiden Höcker oder Die Verwirrung durch Ähnlichkeit* (*Dva hrbáči aneb Záměna skrze podobnost*) a hrál se tam celkem třikrát.⁷⁹ Jiříkův překlad se bohužel nedochoval v rukopisné ani v tištěné podobě, o pešťské premiéře 24. března 1801 svědčí dochovaný plakát. Úloha Pandolfa von Thymiana připadla Blumovi, jeho dceru Rosannu zpívala madam Moravcová, Rosanniny milovníky, dánského důstojníka Siegmara von Makenfielda a Alberta von Sternburga, představovali Cibulka a Uhink. Bývalou milenkou Siegmarovu Konstancii Brillanti madam Fournierová a její komornou Rosettu madam Blumová.⁸⁰

Příležitostným kusem Jiříkovým byla komická opera o jednom jednání spojená s baletem v jednom aktu, nazvaná *Hungarns Gastfreiheit*. Nedostatek údajů nás nechává na pochybách, zda Jiřík napsal pouze text k této opeře a podobně jako ve *Svátku múz* (*Das Fest der Musen*) z roku 1794 posbíral hudbu od různých skladatelů, anebo byl výjimečně sám také autorem hudebního doprovodu. Tato opera se měla hrát na německých divadlech v uherské metropoli třikrát mezi 1. a 31. lednem 1802. Divadelní almanach z roku 1802 přesně uvádí, že tento balet byl hrán poprvé na německém divadle v Pešti 1. ledna 1802 a v dalších dnech dvakrát (3. a 31. ledna 1802) v Budíně.⁸¹ Autorství Jiříkovo potvrzují divadelní plakáty, z nichž vyplývá, že šlo o heroicko-komický národní balet, v němž hlavní roli měli František Xaver Jiřík jako představitel hradního pána László Gymese (Gymesche), jeho manželkou Adelheid byla slečna Constancie Landererová. Cuttena, knížete Kumánů zpodobil Bogner a jeho milou Barinku slečna Nirpelová. Dominantní dětské baletní role Istóka a Erzsiky představovaly malá Müllnerová a malá Landererová, jejichž National-Pas de deux, tedy taneční duet, vyzvedl plakát z premiérového představení v Budíně 1. ledna 1802 jako vrcholnou baletní kreaci. Dekorace byly dílem divadelního malíře Peschkeho.⁸² Dosud zce-

⁷⁶ Viz DTPO (pozn. 6) I, s. 222.

⁷⁷ Srov. plakát divadelního představení této opery v Pešti 28. června 1801, DPSZK (pozn.8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁷⁸ Viz HADAMOWSKY WHT I (pozn. 44), s. 23.

⁷⁹ Srov. DTPO (pozn. 6) I, s. 181.

⁸⁰ Viz DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

⁸¹ Viz OPTT (pozn. 14) 1802, s. 11, 13.

⁸² Srov. divadelní plakáty z královského městského německého divadla v Budíně z 1. ledna

la neznámým dílem Jiříkovým je jeho překlad italského libreta Carla Prospera de Franceschiho k opeře Antonia Salieriho *Julius Caesar, ničitel loupežnického hnízda ve Farmakuse* (*Julius Caesar, Zerstörer des Raubnestes Farmakusa*), která zachycuje jednu méně známou událost z Caesarových válečných tažení, související s plánem Římanů zničit piráty ve východním Středomoří, kteří ohrožovali bezpečnost jejich plavby. Salieriho opera byla hrána na německém divadle v Pešti dvakrát (26. října a 29. listopadu 1803),⁸³ přičemž z druhého představení se nám dochoval divadelní plakát, který nás zpravuje o druhu opery (šlo o heroicko-komickou operu) a také o obsazení, v němž M. A. Cibulka zpíval titulní roli Caesara, jeho sloužícího Tulla F. X. Jiřík a milenku Tullovu madam Müllnerová,⁸⁴ která působila na německých divadlech v Budíně a v Pešti v letech 1797–1806 a 1809–1811.⁸⁵

V roce 1805 přeložil F. X. Jiřík do němčiny nejprve text kantáty Petra Wintra *Timotheos aneb Působení hudby* (*Timotheus oder Die Wirkungen der Musik*). Obsahem kantáty je oslava vítězství Alexandra Makedonského nad perským králem Dareiem v 4. století před Kr., jehož popis je tu neprávem přisouzen řeckému básníku a hudebníku Timotheovi, který zemřel již kolem roku 360 před Kr., tedy téměř třicet let před slavnými vítězstvími Alexandra Makedonského nad Dareiem v letech 333 a 331 před Kr. Timotheos oslavil ve své tvorbě vítězství Řeků nad Peršany u Salamíny, k němuž došlo již roku 480 před Kr. V textu kantáty se lze jen velmi těžko orientovat. Na jednom divadelním plakátu z 23. prosince 1806 nejsou k jednotlivým partům přiřazeny konkrétní osoby, z nichž je přesněji určen jen Timotheos, ale party jsou označeny jednotlivými hlasy 1. a 2. soprán, alt, tenor a bas.⁸⁶ V tištěném libretu z roku 1805 se neseťkáváme ani s tímto označením, ale jednotlivé party jsou označeny co do druhu jako recitativ, árie, sbor, takže nelze ani určit, kdo jednotlivé party zpíval.⁸⁷ Z divadelního plakátu pešťského představení *Timothea* 31. března 1806 naopak víme, které hlasy kdo zpíval (první soprán slečna Mennerová, druhý slečna Jiříková, alt Klára Zöllnerová, bas Josef Blum). U tenorového partu jméno zpěváka chybí, je však uvedeno, že italský text kantáty přetlumočil do němčiny Jiřík.⁸⁸ *Timotheos* byl provozován na německých

a 31. ledna 1802, DPSZK v DOSZK Budapest. Původně DPUK Budapest, sign. 6 d 2 r 299. Viz k tomu též PUKÁNSZKY, B.: l. c. (pozn. 14), s. 444.

83 Srov. OPTT (pozn. 14) 1803, s. 29, 31. Jedinou zmínku o této opeře bez udání skladatele i autora libreta podává KÁDÁR(ová), J.: *A budai és pesti színház története 1812-ig* (viz pozn. 4), s. 113.

84 Viz plakát pešťského představení z 29. listopadu 1803, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

85 Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 1188.

86 Viz divadelní plakát z pešťského představení 31. března 1806 a 22. prosince 1806, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

87 Srov. *Timotheus, oder Die Wirkungen der Musik. Eine Cantate von Herrn Winter, kurfürstl. Pfalzbayerischen Hofkapellmeister. Aus dem Italienischen übersetzt von Xavier Girzik, Mitglied der Operngesellschaft der königl. städt. Theater in Ofen und Pest*, s. l. 1805, 16 stran.

88 Viz DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

divadlech v uherské metropoli od 7. dubna 1805 do 21. května 1809 (celkem devětkrát) a na scénu v Pešti se dostal ještě jednou 31. března 1822.⁸⁹ O přestávce budínských premiéry *Timothea* 7. dubna 1805 se konal dětský houslový koncert Franze a Josepha Böhma,⁹⁰ z nichž druhý, houslista Joseph Böhm (1795–1876) se stal později známým houslovým pedagogem, působícím nejprve v Pešti a později ve Vídni.⁹¹ Mezi jeho žáky patřil také známý maďarský houslista Ede Reményi, který si vysloužil i obdiv Jana Nerudy.⁹²

Na tradici pašijových her navazuje oratorium *Utrpení Ježíšovo (Das Leiden Jesu)* od italského skladatele Ferdinanda Paera, uváděného v libretě oratoria ještě jako dvorní kapelník ve Vídni, ačkoli od roku 1806, kdy oratorium vzniklo, byl již na různých místech Evropy ve službách Napoleonových a od roku 1807 se stal jeho dvorním kapelníkem. Italský text oratoria přeložil do němčiny F. X. Jiřík a uveřejnil jej v roce 1807 u M. Trattnera v Pešti.⁹³ Šlo o novozákonní příběh velikonoční o uložení těla Kristova do hrobu. Kromě Máří Magdalény a apoštola Jana tu vystupují tajný učedník Ježíšův farizej Nikodem, který zabalil tělo Kristovo po jeho smrti do vonných látek, a jiný tajný učedník Ježíšův farizej Josef z Arimatie, který si na Pilátovi vyprosil tělo Kristovo a uložil je do hrobu.⁹⁴ *Utrpení Ježíšovo (Das Leiden Jesu)* bylo provozováno na německém divadle v Budíně a v Pešti dvakrát o Velikonocích 22. a 23. března 1807.⁹⁵ V roli Máří Magdaleny v něm vystoupila zpěvačka Anna Mennerová, sólistka vídeňské císařské opery, která přišla do Pešti jako nová členka souboru v roce 1807 a v témže roce se patrně provdala za pešťského divadelního podnikatele, skladatele a kapelníka Matouše Aloise Cibulku. V roli Jana vystoupil zpěvák Huber, Nikodema zobrazil Kistler a Josefa z Arimatie Blum. Před oratorium zazněla ještě symfonie Beethovenova a ukázky děl Mozartových.⁹⁶

⁸⁹ Viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 816.

⁹⁰ Srov. OPTT (pozn. 14) 1805, s. 17.

⁹¹ Viz SZABOLCSI, B. – TÓTH, A.: *Zenei lexikon 1*, Budapest 1965, s. 285.

⁹² Srov. fejeton Jana Nerudy v *Národních listech* 8. července 1865, *Dílo Jana Nerudy* 13, Praha 1924, s. 119 o Reményiho uměleckém turné po českých zemích.

⁹³ *Das Leiden Jesu. Ein großes Oratorium aus dem Italienischen nach der Musik des Herrn Ferdinand Paer; k. k. Hofkapellmeister in Wien, frey ins Deutsche übersetzt von Xavier Giržik, Mitglied der Operngesellschaft der k. städt. Theater zu Ofen und Pest, Pesth, gedruckt bey Mathias Trattner, 1807, 15 stran. Széchényiho knihovna v Budapešti, sign. Mus LII 2815.*

⁹⁴ Srov. Evangelium Janovo, Pohřeb Ježíšův, Nový zákon, *Písmo Svaté starého a Nového zákona*, Praha 1985, s. 111.

⁹⁵ Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 543.

⁹⁶ V maďarské teatrologické literatuře se opakuje tvrzení, KÁDÁR(ová), J.: *A pesti és budai német színház története 1812-ig* (pozn. 4), s. 84, že Mennerová se provdala za Cibulku již v roce 1806, ačkoli v roce 1807 ještě prokazatelně používala příjmení Mennerová a k jejímu sňatku s Cibulkou zřejmě tedy došlo až v tomto roce. K obsazení oratoria *Das Leiden Jesu* srov. plakát představení na královském městském německém divadle v Pešti z 23. března 1807, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Původně DPUK Budapest, sign. 6 d 2 r 299.

F. X. Jiřík byl také autorem textu ke komickému singšpílu *Hudební texty z divotvorného čínského klobouku*, zhudebněnému Franzem Roserem (1779–1830), tenoristou rakouského původu, který působil u německých divadel v Budíně a v Pešti v letech 1805–1807 a v letech 1808–1810 byl členem zámeckého souboru uherského šlechtice Jánose Végha ve Verébu. Jde o poměrně krátký dvánáctistránkový text, který byl přednesen ve Verébu při oslavě jmenin Ignáce von Végha 30. července 1807. Úvodem jsou uvedeny osoby a jejich představitelé. Hraběte Edelkrona zobrazil sám zámecký pán Johann Edler von Végh, správce Molcha Joseph Meinert, pachtýře Alberta Biedermutha Franz Roser, jeho syna Fritze Ignatz Edler von Végh, kantora Zebedeuse Grilleho František Xaver Jiřík, hostinského Michela Spunta Carl von Pichler a Stephela József Vigyázó. Příslušníci uherské a německé šlechty tu zpívali společně s německými, českými i maďarskými profesionálními umělci, jak bylo tehdy občas na zámcích zvykem. Děj jednoaktovky se točí kolem dluhu pachtýře Biedermutha správci Molchovi, při čemž hlavní úlohu tu má Fritz, představovaný jubilantem, který s pomocí Grilleho vymůže na Molchovi odpuštění dluhu jeho otci, takže celý krátký scénický příběh končí ovacemi sboru Ignáci Véghovi, slavicímu své jmeniny.⁹⁷

Další zcela samostatnou Jiříkovou prací byla pětiaktová tragédie *Achilles a Polyxena (Achilles und Polyxena)*, která se nikdy nedostala na scénu. Jejím nedostatkem byla neobyčejná délka, dějová nepružnost a přemíra zdoluhavých nefunkčních dialogů. Řek Achilles se tu zamiluje do dcery trojského krále Priama Polyxeny, což v době trojské války předem vylučuje zdar jejich lásky, a proto po Achillem nezaviněné smrti Polyxenina bratra Troila, kterého Řekové zabijí, nešťastný Achilles sám umírá vlastní rukou.⁹⁸ Zdá se, že vzorem pro Jiříkovu tragédii bylo „dramma eroico per musica“ Ferdinanda Paera s textem Giovanni de Gamerry, jež mělo premiéru v Burgtheatru ve Vídni 6. června 1801 a do 5. března 1804 se tu hrálo devětapadesátkrát.⁹⁹ Na scéně německého divadla v Pešti se hrálo jen třikrát v srpnu 1812 v německém přetlumočení Vogelově,¹⁰⁰ ačkoli v té době ještě Jiřík působil na německých divadlech v Budíně a v Pešti a jistě mohl Gamerrovu italskou předlohu přetlumočit sám. Jeho proslulost jako překladatele italských libret do němčiny již zřejmě poklesla a na to, že napsal o čtyři roky dří-

⁹⁷ Viz *Musik-Texte aus dem Chinesischen Wunderhut, einem komischen Singspiele in 1 Aufzuge von Xavier Girzik. Die Musik ist von Franz Roser*. Pest 1807. DOSZK (pozn. 25), sign. IM 9583. Srov. též SZINNYEI, J.: *Magyar irók élete és munkái* (Život a díla maďarských spisovatelů) 3, Budapest 1894, s. 1222, který uvádí přesný název odjinud neznámého Jiříkova díla takto: „Musik-Texte aus dem chinesischen Wunderhut, einem komischen Schauspiel in 1 Aufzuge. Die Musik ist von Franz Roser Ausgeführt in Vöréb, am Vorabende des Namensfestes des... Herrn Edlen Ignác von Végh. Den 30. July 1807. Pest s. a. K Roserovu životu srov. SZABOLCSI, B. – TÓTH, A.: *Zenei lexikon* (Hudební slovník) 3, Budapest 1965, s. 252.

⁹⁸ *Achilles und Polyxena. Eine Tragödie in fünf Akten in elegischen Versart, von Xavier Girzik, Schauspieler und Sänger*. Pest, gedruckt bex Matthias Trattner, 1808. DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 1264.

⁹⁹ Viz HADAMOWSKY WH1 (pozn. 44), s. 2.

¹⁰⁰ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 120.

ve původní tragédii o Achillovi a Polyxeně se již zapomnělo. Již předtím se dával Paerův singspíl *Achilles* v roce 1803 na Stavovském divadle v Praze (vedl jej tehdy Dominik Guardasoni) a setkal se tu s neobyčejně příznivým přijetím.¹⁰¹

24. října 1808 měla na německém divadle v Budíně premiéru opera německého skladatele Johanna Simona Mayra (1763–1845) *Adelasia und Aleramo*, kterou z italského libreta Romanellova přeložil do němčiny F. X. Jiřík. J. S. Mayr byl původem z Bavor, ale většinu svého života působil v Itálii, kde vyšlo také italské libreto jeho opery (*Adelasia e Aleramo*, Milano 1806).¹⁰² Obsazení této opery na německých divadlech v Budíně a v Pešti bylo vynikající. Theofanii, manželku německého císaře Otty II. tu představovala madam Müllnerová a také hlavní hrdiny vytvořily ženy. Paní Nanette Cibulková zpívala Theofaninu dceru Adelasii a slečna Elise Exnerová jejího tajného manžela Alerama.¹⁰³ *Adelasia a Aleramo* byla již druhou Mayrovou operou na scéně německých divadel v Budíně a v Pešti, kde se dávala od října 1808 do srpna 1810 pětkrát. První jeho heroickou operou, která měla premiéru na německém divadle v Budíně 12. října 1807 a do ledna 1808 dosáhla počtu šesti představení, byla jeho opera *Ginevra von Schottland*¹⁰⁴ (italský originál *Ginevra di Scocia* vyšel v Terstu 1801).¹⁰⁵ Tlumočitel italského libreta Rossiho do němčiny tu není označen.

Původní libreto sepsal František Xaver Jiřík k velké biblické opeře českého skladatele a kapelníka německých divadel v Budíně a v Pešti Vincence Ferreria Tučka *Putování Izraele pouští* (*Israels Wanderung durch die Wüste*), jež měla premiéru na německém divadle v Pešti 22. prosince 1810 a v Budíně 23. prosince téhož roku. Obě představení se hrála před Vánoci jako dobročinná ve prospěch místního chudobince. Opera se starozákonním námětem o putování Izraelitů pouštěmi a jejich vítězném boji s Moabity opěvuje zejména bohabojnost a pevnost Mojžíšovu v čele Izraelitů. Dominantní úlohu v hudebním doprovodu mají melodramatické sbory, podtrhující vážnost obsahu opery. Text opery je opět poněkud zdouhavý, ale přece jen dějově napínavější, než byla dřívější dějově zcela nevýrazná tragédie Jiříkova *Achilles a Polyxena*.¹⁰⁶ *Putování Izraele pouští*

¹⁰¹ Viz *Achilles. Ein ernsthaftes Singspiel in zwei Aufzügen. Aufgeführt im Theater der böhmischen Stände. Unter der Leitung des Theaterunternehmers Dominik Guardasoni. Prag im Jahre 1803. Die Poesie ist vom Herrn Tenente de Gamerra, Dichter des Hoftheaters in Wien. Die Musik ist vom Herrn Ferdinand Pär, Kapellmeister des königl. Hofes von Parma. Prag, gedruckt bei Franz Gerzabek, 1803, 131 stran. Viz OZK (pozn. 26), sign. Radenin 320. O pražské premiéře *Achilla* srov. též TEUBER, O.: *Geschichte des Prager Theaters* 2, Prag 1885, s. 349–350.*

¹⁰² Viz BROCKHAUS – RIEMANN: *Zenei lexikon* (Hudební slovník) 2, Budapest 1984 (maďarské vydání), s. 504.

¹⁰³ Viz plakát představení *Adelasia und Aleramo* na německém divadle v Budíně 24. srpna 1810, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁰⁴ Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 122, 382.

¹⁰⁵ Viz BROCKHAUS – RIEMANN: *Zenei lexikon* (Hudební slovník) 2, s. 504.

¹⁰⁶ Srov. *Israels Wanderung durch die Wüste. Eine biblische Oper in 3 Aufzügen, verfertigt für die Theater in Ofen und Pest von Xavier Giržik, Sänger und Schauspieler daselbst. Die Musik ist von Vinzentius Tuczek, Compositeur und Kapellmeister bey eben denselben Theatern.*

dosáhlo počtu deseti představení a bylo na programu od prosince 1810 do dubna 1811.¹⁰⁷ Titulní úlohu Mojžíše zpíval Franz Xaver Rünner, který působil na scéně německých divadel v Budíně a v Pešti v letech 1805–1814 (v posledních letech také jako inscipient opery), jeho ženu Zephoru zpívala madam Hölzelová, jeho dceru Miriam madam Cibulková a na Jiříka zbyla menší úloha Mojžíšova protivníka Pheleta, ta však obsahovala řadu působivých monologů.¹⁰⁸ Oba tvůrci Jiřík a Tuček kus věnovali svému řediteli skladateli Matouši Aloisi Cibulkovi a všem svým přátelům a příznivcům.¹⁰⁹

Posledním známým dílem F. X. Jiříka a také poslední stopou Jiříkova působení v uherské metropoli je jeho „historicko-militaristická“ činohra *Tažení prince Evžena Savojského aneb Osvobození Temešváru* (*Die Entführung des Prinz-Eugenius-Thores oder Temeswars Befreyung*), vydaná v Budíně 1813. Tímto zdánlivě „rakušanským“ tématem zvolil Jiřík opět téma blízké srdcím všech Maďarů a zdůraznil zásluhy Evžena Savojského o osvobození Uher od Turků. Tyto zásluhy v Uhrách ocenili mimo jiné tím, že Evženu Savojskému postavili jeden z nejkrásnějších pomníků přímo před budínským hradem. K osvobození Temešváru došlo v říjnu 1716 a tato událost náleží k nejslavnějším kapitolám vojenského umění Evžena Savojského. Aktuálnost volby vojenské tematiky Jiříkem byla dána i probíhajícími napoleonskými válkami. Evžen Savojský má ovšem v této „historicko-militaristické“ činohře jen vedlejší roli. Hlavní postavou je rakouská zajatkyň Turků, hraběcí dcera Augusta, kterou miluje syn tureckého velitele Temešváru Mehmeta Agy Omar. Je však Augustou vytrvale odmítán, neboť mezi zajatci je i její snoubenec Dorile, kterého Augusta vydává za svého sourozence. Mezitím se Omar dostane do rakouského zajetí a Rakušané jej chtějí vyměnit za Augustu. Omar, aby předešel tento plán, uprchne, avšak je znovu zajat a přitom i zraněn. Mezitím poskytnul Mehmet Aga v Turky obsazeném Temešváru Augustě svou ochranu a svému synovi vymluvil neopětovanou lásku. Vše se vyřeší dobytím Temešváru Evženem Savojským, který osvobodí oba ohrožené snoubence, Dorileho a Augustu. Sama hra však nese všechny znaky slabého dramatického umění Jiříkova, rozvláčnost textu, malou dějovou vynalézavost, zdlouhavé a nefunkční dialogy atd., a nedostala se nikdy na jeviště, podobně jako Jiříkova tragédie *Achilles a Polyxena*. Životnost jednotlivých postav trpí nedostatečnou charakteristikou vnitřního života, Jiříkovi hrdinové jsou spíše ideovými nositeli určitých prefabrikovaných vlastností než opravdu živoucími typy. Nelze ovšem popřít osvícenskou tolerantní koncepci Jiříkovy činohry, danou tvrzením, že „Bůh

Pesth, gedruckt mit Trattnerischen Schriften, 1811, 79 stran. DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 53.

¹⁰⁷ Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 461. OPTT (pozn. 14) 1812 uvádějí jen devět představení (nezachycují představení této opery z 21. ledna 1811).

¹⁰⁸ Viz plakát premiéry biblické opery *Israels Wanderung durch die Wüste* (Pešť, 22. prosince 1812), DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. K působení Rünnerovu u německých divadel v Budíně a v Pešti viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 1196.

¹⁰⁹ Srov. OPTT (pozn. 14) 1812.

stvořil křesťany, muslimy i židy.¹¹⁰ Hra se nám dochovala v rukopisném textu pro nápovědu s cenzorskými zásahy (cenzor např. vyškrtl pochvalná slova o císařově odpůrci Thökölym, ale i příliš submisivní chválu císařova dvora). Rukopis obsahuje i vysvětlivky tureckých slov, obsažených v textu hry.¹¹¹

Podstatnou částí Jiříkova literárně dramatického díla byly překlady italských operních libret do němčiny, jimiž uvedl na scénu německých divadel v Budíně a v Pešti nejen díla Haydnova, Mozartova a Salieriho, ale také dalších soudobých německých skladatelů Johanna Pannecka, Josepha Weigla, Petra Wintra, Johanna Simona Mayra aj. Přeložil i libreta k italským operám Pietra Guglielmiho, Giovanni Paisiella aj. a rovněž k jedné opeře zakladatele portugalského singšpílu Marcose Antonia Portugala. Zapomínat nelze však ani na původní práce Jiříkovy, z nichž zejména činohra *Štěpán, první král Maďarů* našla cestu k srdcím jeho nových krajanů. Touto bohatou činností se Jiřík neobyčejně zasloužil o obohacení programu německých divadel v uherské metropoli o nejrůznější žánry (heroická opera, opera buffa, heroicko-komická opera, komický singšpíl aj.). Jeho překlady i původní tvorba měly vcelku průměrnou literární úroveň, prozrazovaly však rutinu a smysl pro divadelní řeč. Velice kladně se o Jiříkových překladatelských a adaptačních schopnostech vyjádřil v červenci 1798 recenzent bratislavského časopisu *Allgemeine deutsche Theaterzeitung*, který v souvislosti s jeho překladem italského libreta Mozartovy opery *Milost Titova* vyzvedl, že ačkoliv není překladatelem z povolání, dovede najít nezávisle na originálu výrazy, jimiž sluch netrpí, a jeho překlady znamenají vždy přepracování původního textu, které je k prospěchu uváděných oper.¹¹²

Jiřík při veškeré univerzálnosti nebyl pouze kosmopolitním epigonským typem, jak by se dalo usuzovat z volby jeho témat a zprostředkovatelského rázu jeho literárně dramatické činnosti. Pokoušel se také o víceméně samostatnou dramatickou tvorbu psanou německy, v níž převládalo demokratické citění, osvícenský odpor k předsudkům i rasové předpojatosti, víra v moc lidového intelektu,

¹¹⁰ Činohra F. X. Jiříka *Die Entführung des Prinz-Eugenius-Thores oder Temeswars Befreyung*, Ofen 1813, je v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 640.

¹¹¹ Tento rukopis z roku 1813 byl původně uchován v Archivu hlavního města Budapešti, dnes se činohra F. X. Jiříka *Die Entführung des Prinz-Eugenius-Thores oder Temeswars Befreyung* (Ofen 1813) nachází v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 640. Původní rukopis z Archivu hlavního města Budapešti rozebral svého času společně s dalšími hrami německých divadel v Budíně a Pešti na uherské náměty RÓZSA, D.: Magyar tárgyú német darabok a hazai német színpadokon (Německé hry s maďarskou tematikou na domácích německých jevištích), *Budapesti Szemle* 57, Budapest 1924, č. 566, s. 215–231. (O Jiříkově činohře viz s. 215–220.)

¹¹² V souvislosti s představením Mozartovy opery *Milost Titova* na německém divadle v Budíně 11. června 1798 se tu píše: „Man muß Hr. Girzik zum Ruhme nachsagen, daß wie es der Zettel meldete, er die Uibersetzung nicht nach Art der Uibersetzer von Profession ausarbeitete – er wählte ungebunden an das Original Ausdrücke, die das Ohr nicht beleidigen, und zeigte wirklich das Talent eines geschickten Mannes. Man darf diese Uibersetzung mehr eine Umarbeitung nennen, die wirklich den Vorzug vor so manchen Opern verdient, die nicht selten, aus dem Italienischen übersetzt, eine Prosa zum Durchgehen erhielt.“ Viz *Allgemeine deutsche Theaterzeitung*, Preßburg 1798, č. 7 (July 1798), s. 96.

vítězí i nad silou peněz a stavu. Tyto ideové hodnoty nebyly ovšem podepřeny odpovídající uměleckou silou, jeho původní díla měla četné slabiny dramaturgické; rozvláčnost děje, zdouhavé a nefunkční dialogy atd.

V operním souboru německých divadel v Budíně a v Pešti se František Xaver Jiřík prosadil především jako zpěvák barytonových partů. Byl angažován především jako představitel vojáků, lidových typů a komických rolí. Vystupoval zejména v komických singšpílech i v operách nejrůznějšího druhu, a to ve středně závažných rolích. V činohře byl obsazován jen výjimečně v rámci výpomoci téměř vždy do epizodických úloh.

Dominantní úlohu měl Jiřík jenom v již sporadicky uváděných harlekyniádách a kasperliádách, představujících starší typ vídeňského lidového divadla.¹¹³ Hlavní úlohu Harlekýna představoval F. X. Jiřík např. v pantomimě *Harlekýn, korunovaný král na ostrově Liliputi* (*Harlekin, der gekrönte König auf der Insel Liliputi*) od Georga Schüllera; tato pantomima byla však na pořadu německých divadel v Pešti a v Budíně jen čtyřikrát v únoru a v březnu 1794.¹¹⁴ Parádní úlohou Jiříkovou byla také úloha Kašpara Vity v komické opeře moravského Němce Wenzela Müllera s textem Joachima Perineta *Fagotista* (*Der Fagottist*), uváděné též pod názvem *Kašpar fagotista aneb Kouzelná citera* (*Kaspar der Fagottist oder Der Zauberzither*) z roku 1791. Tato opera se odehrává ve fantastické zemi Eldorado, kde Kašpárek pomáhá jako sluha svému pánovi Armidorovi překonat nástrahy kouzelníka Bosphora. Kolem postavy Kašpárka se v divadle v Leopoldstadtu ve Vídni, kde měla tato komická opera premiéru 8. června 1791,¹¹⁵ začala rozvíjet forma romanticko-komické lidové pohádky se zpěvy, která záhy ovládla celé německé divadlo a výrazně zapůsobila i u nás.¹¹⁶ Pod názvem *Der Zauberzitter oder Der Fagottist* byla komická opera Müllerova 29. listopadu 1792 uvedena ředitelem Mihulem na Stavovském divadle v Praze,¹¹⁷ a na scéně Vlasteneckého divadla u Hyberňů se hrála v roce 1793 za éry Vasbachovy také česky v překladu Majoberově pod názvem *Čarodějná citera*.¹¹⁸ Česká Majoberova verze Perinetovy a Müllerovy kouzelné opery *Čarodějná citera nebo Fagotista* se uváděla ve

113 V naší literatuře k tomu srov. příslušné partie díla *Vídeňské lidové divadlo*, Praha 1990. Z rakouských a německých badatelů viz např. ROMMEL, O.: *Die Alt-Wiener Volkskomödie*, Wien 1952; MAY, E. J.: *Wiener Volkskomödie und Vormärz*, Berlin 1975; HADAMOWSKY, F.: *Wien, Theatergeschichte*, Wien 1988 aj.

114 Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 416 a plakát premiéry této pantomimy v Budíně z 21. února 1974, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

115 Viz HADAMOWSKY, F.: *Kataloge der Theatersammlung der Nationalenbibliothek in Wien, 3. Band, Das Theater in der Wiener Leopoldstadt 1781–1860*, Wien 1934 (dále HADAMOWSKY Leopoldstadt), s. 133. *Der Fagottist* se hrál na divadle v Leopoldstadtu až do 7. listopadu 1819.

116 Srov. *Vídeňské lidové divadlo*, Praha 1990, s. 88–89, celkově o *Kašparovi fagotistovi* tamtéž, s. 84–89.

117 Viz TEUBER, O.: I. c. (pozn. 98) 2, s. 305.

118 Srov. *Dějiny českého divadla 2, Národní obrození*, Praha 1969, s. 72.

20. letech 19. století dokonce i v Podkrkonoší, ve Vysokém nad Jizerou.¹¹⁹ Dobrou příležitost k úspěšné kašpárkovské kreaci získal F. X. Jiřík i v postavě Kašpara Lárifářiho v prvním díle Henslerovy romanticko-komické lidové pohádky *Dunajská žínka* (*Das Donauweibchen*) s hudbou moravského Němce Ferdinanda Kauera, která se hrála na německém divadle v Budíně a v Pešti sedmatřicetkrát jen v období 1799–1811.¹²⁰ Z dalších Jiříkových kašpárkovských kreací možno uvést jeho zbrojnoše v Henslerově lidové pohádce *Čertův mlýn na Vídeňské hoře* (*Die Teufelsmühle am Wienerberg*), kde převzal v letech 1804–1805 roli herce Augensteina (premiéra v Pešti 18. října 1800), a dále zbrojnoše v Henslerově *Lesní žínce* (*Das Waldweibchen*) s hudbou Kauerovou (premiéra na německém divadle v Budíně 20. dubna 1801) a sluhu v Steinsbergově *Hansi Klachlovi* s hudbou Tučkovou (německé divadlo v Pešti 11. března 1811).¹²¹

Po vídeňském úspěchu Antona Hasenhuta ve staré burlesce Kurze-Bernardona z roku 1766 *Taddädl, třicetiletý prvňáček* (*Thaddädl, der dreißigjährige ABC-Schütz*), jež měla obnovenou premiéru na vídeňském divadle v Leopoldstadtu 22. května 1799 a hrála se tam až do roku 1814, jí uvedli 13. března 1800 poprvé i na německém divadle v Pešti, přičemž hlavní úlohu Taddädla získal F. X. Jiřík. Komická role, v níž podobně jako Hasenhut rozesmával obecenstvo tím, jak se učil číst a psát, vyhovovala plně jeho hereckému naturelu. Jeho smích tu měl i léčivý účinek proti tíživé soudobé negramotnosti.¹²² Na německém divadle v Pešti se však hrála i další taddädliáda, komická opera Georga Meistera *Vandř aneb Taddädl v cizině* (*Die Wanderschaft, oder Thaddädl in der Fremd*), kterou rovněž převzali na německém divadle v uherské metropoli po vídeňské premiéře na divadle v Leopoldstadtu (17. listopadu 1802). V Pešti měla premiéru 17. září 1804. Taddädl tu vystupuje jako ševcovský učedník, který se náhodou dostane i do šlechtických kruhů. Na tuto komickou operu navázala v jednom představení Hasenhutova pantomima (šlo o Phillipa Hasenhuta) s hudbou Singorovou, v níž měl Jiřík roli Harlekýna, přičemž Kolombinu představovala příslušnice staré české divadelní rodiny Zöllnerů Josefa Zöllnerová.¹²³

¹¹⁹ Viz SOCHOROVÁ, L.: *Sousedské divadlo doby národního obrození*, Praha 1987, s. 21.

¹²⁰ Srov. např. divadelní plakát z představení na pešťském německém divadle 28. září 1801, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Dále viz též DTPO (pozn. 6) 1, s. 257–258.

¹²¹ Viz DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹²² Srov. např. divadelní plakáty z pešťské premiéry na německém divadle 13. března 1800 a představení 8. července 1802 a 19. února 1805 v Pešti, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. K vídeňské obnovené premiéře *Taddädla* na divadle v Leopoldstadtu 22. května 1799 a jeho dalších tanních představeních srov. HADAMOWSKY, Leopoldstadt (pozn. 115), s. 261. K Hasenhutovu účinkování v Leopoldstadtu srov. ještě *Vídeňské lidové divadlo. Od Hanswurst Stranitzkého k Nestroyovi*, Praha 1990, s. 93 a MANTLER, A.: *Hanswurst und das Zaubentheater. Von Stranitzky zu Raimund*. Wien 1990, s. 16–17.

¹²³ Viz HADAMOWSKY, Leopoldstadt (pozn. 115), s. 281 a dále plakát pešťské premiéry ze 17. srpna 1804, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Původně DPUK v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299.

Již jsme se zmínili o tom, že na začátku svého působení u německých divadel v uherské metropoli zaujal F. X. Jiřík svou kreací postavy správce harému Bistromy v Salieriho opeře *Axur, král Ormu*. Další Jiříkovou rolí v počátcích jeho činnosti u pešť-budínských německých divadel byla úloha myslivce Silvia v heroicko-komické opeře Vinzenze Martiniho *Strom Dianin (Der Baum der Diana)* na antický námět, jež se tam hrála v letech 1789–1805 sedmasedmdesátkrát.¹²⁴ Tento originální italský singšpil *L'Arbore di Diana* byl v Burgtheatru ve Vídni na programu od 1. října 1787 do 3. března 1791 sedmašedesátkrát.¹²⁵ Náročnou charakterní rolí byla také již zmíněná role žida Härschela v *Křesťanské židovské nevěstě*, jež složil na text Jiříkův hudební skladatel Johann Panneck, který působil na německých divadlech v Budíně a v Pešti v letech 1789, 1791–1793 a 1795–1796.¹²⁶

Z dalších zdařilých rolí Jiříkových možno uvést jeho naturelu blízké úlohy komických pacholků a sluhů; např. zbrojnoše Martina Rosenstängla v Gleichově romanticko-komické lidové pohádce s hudbou Tučkovou *Čtyři děti Heymonovy (Die vier Heymonskinder)*, která se hrála poprvé na německém divadle v Budíně 22. října 1810 a zůstala na programu do 28. března 1811.¹²⁷ Premiéra této komické lidové pohádky ve vídeňském divadle v Leopoldstadtu se konala 4. února 1809.¹²⁸ Další podobnou úlohu starého zbrojnoše Scherasmina ztělesnil Jiřík v heroicko-komické opeře Pavla Vranického *Oberon, král skřítků (Oberon, König der Elfen)*,¹²⁹ jež se hrála na německých divadlech v Budíně a v Pešti od 25. listopadu 1790 do 10. června 1798, a to celkem devětadvacetkrát.¹³⁰

Jednou z nejvýznamnějších úloh Jiříkových na německých divadlech v Budíně a v Pešti byla titulní role v komické opeře V. F. Tučka *Hans Dachel* na text Steinsbergův, uváděné též pod názvem *Hans Klachel*, v níž vystoupil při

¹²⁴ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 175 a plakát divadelního představení na německém divadle v Budíně z 5. října 1794, SPUK (pozn. 40), sign. 6 d 2 r 299. Dnes v DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Srov. též německé vydání *Der Baum der Diana. Eine heroisch komische Oper in zwey Aufzügen. Die Musik ist vom Herrn Vinzent Marin. Für das k. k. Hoftheater*, Wien 1802, 74 stran. OZK (pozn. 26), sign. Radenin 1094.

¹²⁵ Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 10.

¹²⁶ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 1191.

¹²⁷ Viz *Die vier Heymonskinder. Ein komisches Volksmärchen mit Gesang in vier Aufzügen. Bearbeitet von Alois Gleich. Die Musik ist vom Herrn Kapellmeister Tuczek. Aufgeführt auf dem k. k. priv. Theater in der Leopoldstadt*. Wien 1809, 92 stran. DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 216. Srov. též divadelní plakát budínské premiéry *Die vier Heymonskinder* z 22. října 1810, tamtéž. Viz též DTPO (pozn. 6) 2, s. 877.

¹²⁸ Srov. HADAMOWSKY Leopoldstadt (pozn. 110), s. 169.

¹²⁹ Viz *Oberon, König der Pygmäer. Eine romantisch-komische Oper nach Wielands Oberon, für die Bühne bearbeitet von Johann Georg Carl Gieseke Schauspieler. Die Musik ist vom Herrn Paul Wranitzky, Musik-Orchester Director der k. k. Hoftheater*. S. I. (Wien), s. a. (1790). DOSZK (pozn. 25) v Budapešti, sign. IM 533. Viz plakát představení na německém divadle v Budíně z 23. března 1794, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹³⁰ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 646–647.

premiéře této opery v Pešti 16. prosince 1802.¹³¹ Tato opera se udržela na německých divadlech v uherské metropoli až do roku 1846 a dosáhla téměř padesáti repríz.¹³² Původní německé vydání *Hanse Klachla* vyšlo už v roce 1797, nejspíše v Lipsku.¹³³ Následovalo vídeňské vydání *Hanse Dachla* z roku 1799, jež bylo zřejmě i vzorem pro pešťskou premiéru v roce 1802,¹³⁴ a vyšlo patrně v době premiéry *Hanse Dachla* na vídeňském divadle v Leopoldstadtu 15. ledna 1799, kde se *Hans Dachel* hrál do roku 1812 devětadvacetkrát.¹³⁵ Další vydání, vážící se již přímo k Tučkovi, pochází z roku 1809.¹³⁶ V. F. Tuček složil hudbu také k Thamově české adaptaci *Hanse Klachla Honza Kolohnát z Přelouče*, a to už v roce 1795,¹³⁷ kdy se v prosinci téhož roku dávala na Vlasteneckém divadle v Praze.¹³⁸ Bylo by zajímavé zjistit, v čem se asi lišilo pešťské představení od pražského, neboť i když bylo hráno v německém divadle, muselo nezbytně přihlížet k domácímu pešťskému publiku, které tvořili vedle Němců i maďarští aristokraté a měšťané; jim bylo třeba podávat věci zřejmě jinak než v Praze či ve Vídni. Změnila-li např. Thamova česká adaptace *Honzy Kolohnáta z Přelouče* Steinsbergův výsměch venkovskému hlupství v dobrácké pochopení obhroublého a naivního vesničana, který rozmnožoval po vydání josefínských patentů vydatně i české obyvatelstvo Prahy, a zmírnila-li také jeho nacionální osten,¹³⁹ musela jej rovněž pešťská německá inscenace obrátit myšlenkově jinam či negovat důrazem na jiné složky představení. Zajímavá maďarská úprava Steinsbergova textu převzatá z pešť-budínského německého jeviště maďarskými herci v roce 1812, která se hemží protiněmeckými výpady a v níž hlavní hrdina stejnojmenné maďarské adaptace *Viszkots Jankó* je pro uherské poměry příznačně slovenský selský chlapec z Liptova, hovoří o tom výmluvně.¹⁴⁰

¹³¹ Viz plakát pešťské premiéry z 12. prosince 1802 *Hanns Dachel, der Bräutigam von Eipelthau*, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹³² Viz KÁDÁR(ová), J.: I. c., Budapest 1914 (pozn. 4), s. 111, t á ž: I. c., Budapest 1923 (pozn. 6), s. 141. Srov. též DTPO (pozn. 6) 1, s. 414.

¹³³ Viz K. F. Guolfinger von Steinsberg, *Hanns Klachel oder Das Rendezvous in der neuen Alee. Ein komisches Singspiel in zwei Aufzügen*. Die Musik ist vom Herrn Tuczek. S. I. 1797.

¹³⁴ Viz *Hanns Dachel. Ein komisches Singspiel vom Ritter von Steinsberg. Musik V. Tuczek. Leopoldstädter Theater*. Wien 1799.

¹³⁵ Srov. HADAMOWSKY Leopoldstadt (pozn. 115), s. 158.

¹³⁶ Viz *Hans Klachel oder Das rendezvous in der neuen Alee. Ein komisches Singspiel in zwei Aufzügen. Die Musik ist vom Herrn Tuczek*. S. I. 1809. Uvádí ZÍBRT, Č.: *Honza Kolohnát z Přelouče, Český lid* 25, Praha 1925, s. 203.

¹³⁷ Srov. VONDRÁČEK, J.: I. c. (pozn. 38), s. 258; KAČER, M.: *Václav Tham*, Praha 1965, s. 83; *Dějiny českého divadla 2, Národní obrození*, Praha 1969, s. 78–79. Viz též ZÍBRT, Č.: I. c. (pozn. 136), s. 201–217.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Viz ZÍBRT, Č.: I. c. (pozn. 129), s. 201–217.

¹⁴⁰ Srov. *Viszkots Jankó vagy a lipotvay vő legény. Énekes vigjáték 7 felvonásban. Fordította Láng Ádám szindaliró*. Rukopis je uložen v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Maďarská adaptace *Hanse Klachla* se hrála v Pešti 18. dubna 1812 a titulní roli ztvárnil sám tvůrce maďar-

Vincenc Ferrerius Tuček, který složil hudbu k české, německé i maďarské verzi Steinsbergova *Hanse Klachla*, působil na německém divadle v Budíně a v Pešti jako kapelník od roku 1802 až do své smrti v roce 1821, s výjimkou let 1808–1810, kdy byl angažován jako kapelník divadla v Leopoldstadtu ve Vídni, a vytvořil v uherské metropoli řadu oper i singšpílů, z nichž kromě *Hanse Klachla* byla nejznámější heroická opera *Lanassa*, která měla premiéru na německém divadle v Pešti 13. prosince 1805.¹⁴¹ F. X. Jiřík vystupoval i v dalších Tučkových operách a singšpílech. Kromě již zmíněného Pheleta v *Putování Izraele pouští* (*Israels Wanderung durch die Wüste*) v roce 1812 tu možno zmínit také mysliveckého pomocníka Steffena v Tučkově velké romantické opeře *Ripheus, horský duch na Krkonoších pod jménem Rýbrcoul* (*Ripheus, der Berggeist am Riesengebürge unter dem Namen Rübzahl*) z roku 1802.¹⁴²

Kromě úzké spolupráce s Tučkem třeba zmínit také Jiříkovo účinkování v operách Haydnových a Mozartových. V Haydnově *Armidě* ještě na počátku svého působení v uherské metropoli vytvořil Jiřík postavu rytíře Hubalda, přítele Armidina milého rytíře Reinalda.¹⁴³ V Mozartových operách, kromě těch, k nimž sám přeložil původní italská libreta (*Don Juan*, v němž hrál úlohu Masetta, a *Velkomyslnost Titova*, v níž měl jen epizodickou úlohu vůdce vojáků) zpíval ve *Figarově svatbě* nejprve úlohu Basilia,¹⁴⁴ a poté později zahradníka Antonia.¹⁴⁵ Nejvýznamnější mozartovskou úlohou Jiříkovou, kterou zpíval po celou dobu svého pobytu v uherské metropoli, byl Papageno v *Kouzelné flétně*.¹⁴⁶ Jenom v době od 3. března 1793 do 31. ledna 1812 se hrála *Kouzelná flétna* na pešť-budínských německých divadlech stočtyřicetkrát.¹⁴⁷

ské verze Ádám Láng. Viz divadelní plakát tohoto představení v DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Srov. též BAUER, J.: Magyar színlap 1812-ből (Maďarský divadelní plakát z roku 1812), *Irodalomtörténeti Közlemények* 4, Budapest 1894, s. 485–486. Z něho vyplývá, že Tuček složil hudbu i k maďarské adaptaci Lángově *Viszkots Jankó* z roku 1812.

¹⁴¹ K Tučkovu působení na německých divadlech v Budíně a v Pešti srov. PRAŽÁK, R.: Čeští divadelní umělci na německém divadle v Budíně a v Pešti na přelomu 18. a 19. století, *Otázky divadla a filmu 1*, Brno 1970, s. 71–76. Srov. též BOHADLO, S.: Tuček Vincenc Ferrerius Tomáš Václav, *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*, Praha 2007, s. 621–622.

¹⁴² Srov. plakáty z premiér obou Tučkových děl: *Israels Wanderung durch die Wüste* (německé divadlo v Pešti 22. prosince 1812) a *Ripheus, der Berggeist an Riesengebürge unter dem Namen Rübzahl* (německé divadlo v Budíně 31. května 1802), oba DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁴³ Srov. např. plakát budínského představení Haydnovy *Armidy* z 3. prosince 1794, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁴⁴ Viz plakát budínského představení Mozartovy *Figarovy svatby* z 14. října 1795, tamtéž.

¹⁴⁵ Srov. plakát pešťského představení této opery z 25. března 1799, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁴⁶ Viz plakáty představení *Kouzelné flétny* na německém divadle v Pešti z 20. ledna 1801 a 25. června 1810, tamtéž.

¹⁴⁷ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 925–926.

F. X. Jiřík zpíval také v operách Luigi Cherubiniho. V opeře *Vodař (Die Tage des Gefahr oder Der Wasserträger in Paris)* zpíval významnou úlohu vodařova syna Antonia, který pomohl na svobodu „příteli lidu“ Armandovi, odpůrci kardinála Mazzarina (premiéra na německém divadle v Pešti 28. února 1803), a v opeře *Lodoiska* (premiéra tamtéž 18. dubna 1803) si zazpíval podle plakátu představení německého divadla v Budíně 29. července 1810 Narka, sluhu hraběte Floresciho.¹⁴⁸ Obě opery měly na německých divadlech uherské metropole neobyčejný úspěch, *Vodař* tu byl na pořadu v letech 1803–1832 stodevětkrát a *Lodoiska* v letech 1803–1837 stočtyřikrát.¹⁴⁹

Dalším operním tvůrcem, v jehož operách Jiřík často vystupoval, byl Karl Ditters von Dittersdorf, vídeňský rodák, který působil v Uhrách v letech 1764–1769 ve Velkém Varadíně u biskupa Adama Patačiče spolu s českými umělci houslistou Václavem Pichlem, hornistou Josefem Olivou a basistou Vítem Ungerichem.¹⁵⁰ Na německých divadlech v uherské metropoli dostal Jiřík ve známé Dittersdorfově opeře *Lékař a lékárník (Der Doktor und der Apotheker)* úlohu hejtmana Sturmwalda,¹⁵¹ a také v opeře *Poctivý Maďar aneb Rudá čepička* zpíval vojáka, a sice poručíka Felsenberga, milence schovanky husarského poručíka maďarského původu Emericha Oroszlánye, jehož představoval v titulní úloze až do svého odchodu do vídeňského Burgtheatru v roce 1796 oblíbený tenorista Karl Weinmiller.¹⁵² V Pešti a v Budíně – zřejmě pro svůj uherský námět – se více prosadila opera druhá, která tu dosáhla na německých divadlech v letech 1791–1807 celkem triapadesáti představení.¹⁵³ Další Dittersdorfovou komickou operou, v níž se uplatnil F. X. Jiřík, byl *Hieronymus Knicker* na text Vulpiův, v němž Jiřík představoval Ferdinanda, synovce a svěřence bohatého skrblika Hieronyma Knickera.¹⁵⁴ *Hieronymus Knicker* byl na programu pešť-budínských německých divadel devatenáctkrát od pešťské premiéry 19. října 1790 až do derniéry 17. prosince 1801.¹⁵⁵

V operních kracích pešť-budínského jeviště vystupoval Jiřík často také v postavách venkovanů. Ještě ve svých pětáctyřiceti letech sehrál např. roli mladého vesnického milovníka Hanse ve „venkovské“ opeře *Selská láska (Die Bauernlie-*

¹⁴⁸ Viz zmíněné plakáty, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁴⁹ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 803 a 1, s. 562.

¹⁵⁰ Viz STAUD, G.: *Magyar kastély színházak* (Maďarská zámecká divadla) 2, Budapest 1963, s. 35–90.

¹⁵¹ Srov. plakát premiéry této opery na německém divadle v Budíně 5. února 1794, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Původně DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299.

¹⁵² Viz plakát z představení této opery na témž divadle 2. května 1794, tamtéž.

¹⁵³ Srov. DTPO (pozn. 6) 2, s. 717.

¹⁵⁴ Viz např. plakát představení na německém divadle v Pešti 20. prosince 1795, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁵⁵ Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 439, kde se chybně uvádí jako derniéra představení ze 17. prosince 1802, které se podle svědectví tohoročního divadelního almanachu německých divadel v Budíně a v Pešti vůbec nekonalo. Správný údaj obsahuje OPTT (pozn. 14) 1801.

be) s textem Henslerovým a hudbou Kauerovou, jež měla premiéru na německém divadle v Pešti 25. července 1805.¹⁵⁶ Tato opera se hrála na německých divadlech v Budíně a v Pešti jen pětkrát od 25. července 1805 do 31. října téhož roku.¹⁵⁷ Ve venkovském prostředí se odehrává i komická opera Schenkova na text Weidmannův *Vesnický holič (Der Dorfbarbier)*, v níž Jiřík zpíval v roce 1804 holičského tovaryše Adama.¹⁵⁸ Původní stejnojmenná veselohra Weidmannova se hrála na pešť-budínské německé scéně jen čtyřikrát v letech 1786–1796. V roce 1796 se stala námětem komické opery vídeňského skladatele a učitele Beethovenova Johanna Schenka. Jeho opera měla premiéru v Burgtheatru 7. listopadu 1796 a do roku 1810 zde dosáhla úctyhodného počtu sto sedmašedesáti představení.¹⁵⁹ Také na pešť-budínských německých divadlech byla tato opera velmi úspěšná a v letech 1799–1845 tu dosáhla počtu sto tří představení a náležela k nejoblíbenějším operám těchto divadel.¹⁶⁰ Z vesnického prostředí čerpá i komická opera Paisiellova *Prohnané venkovské děvče aneb Vyměněné nevěsty (Das listige Bauernmädchen oder Die verwechselten Bräute)* podle italského originálu *La contadina di spirito* (premiéra v Burgtheatru ve Vídni 6. dubna 1785), která se dostala na scénu německého divadla v Pešti 21. února 1791.¹⁶¹ Jiřík zde zpíval jednu z hlavních úloh Hanse, syna Tulipanova a milence venkovanky Hannchen.¹⁶² Tato opera se hrála na německých divadlech v Budíně a v Pešti od své premiéry 21. února 1791 až do derniéry 17. dubna 1800 celkem sedmáctkrát.¹⁶³ Zmínit třeba i komickou operu Wenzela Müllera na libreto Henslerovo (původně Huberovo) *Neklidné sousedství (Die unruhige Nachbarschaft)*, která měla na německém divadle v Pešti premiéru 17. října 1803 a za osm let do 30. října 1811 tu dosáhla 46 repríz. Jiřík zde zpíval Taddäuse, syna truhláře Simona, jehož představoval první sólista pešť-budínské opery Josef Blum.¹⁶⁴

Často vystupoval F. X. Jiřík také v singšpílech. K nejpoblárnějším náležel singšpil moravského Němce Wenzela Müllera na libreto Joachima Perineta *Sestry z Prahy (Die Schwestern von Prag)*, které dosáhly na německých divadlech v uherské metropoli v letech 1794–1849 rekordního počtu sto dvaceti devíti

156 Viz plakát premiérového představení této opery na německém divadle v Pešti 25. července 1805, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

157 Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 175.

158 Viz plakát z představení této opery v Pešti 9. září 1804, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

159 Srov. HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 30.

160 Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 261.

161 Viz HADAMOWSKY WHT 1 (pozn. 44), s. 23. Srov. OPTT (pozn. 14) 1791, s. 13. Tehdy se hrála pod názvem *Das listige Bauernmädchen oder Der geadelte Bauer*.

162 Viz plakát představení této opery v Pešti 23. ledna 1794, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

163 Srov. DTPO (pozn. 6) 1, s. 560–561.

164 Viz divadelní plakát z pešťské premiéry 17. října 1803, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Srov. též DTPO (pozn. 6) 2, s. 843.

představení.¹⁶⁵ Jiřík zde představoval nejprve rytíře Chemiseho (1798) a později barona Pappendeckla (1810). Tuto úlohu hrál i v době, kdy tento singšpíl nesl přechodně název *Dvě sestry z Prahy* (*Zwei Schwestern von Prag*), např. v roce 1806.¹⁶⁶ Pešťskou premiéru *Sester z Prahy* (německé divadlo v Pešti 9. října 1794) předcházela jen o půl roku dříve premiéra na vídeňském divadle v Leopoldstadtu (11. března 1794), která tam v letech 1794–1854 měla sto třicet osm představení.¹⁶⁷ Některé popěvky tohoto singšpílu dokonce zlidověly (např. *Was ist des Lebens höchste Lust?*) a na píseň *Ich bin der Schneider Kakadu* napsal své variace pro klavírní trio G-dur, op. 121, sám Ludwig van Beethoven.¹⁶⁸ Za Guardasoniho působení ve Stavovském divadle se *Dvě sestry z Prahy* hrály i česky, a sice 23. června 1805.¹⁶⁹ Maďarská národní společnost sehrála tento singšpíl v Pešti pod názvem *A prágai nénikék* 17. února 1808, přičemž roli krejčovského tovaryše Habakuka představoval Ádám Láng.¹⁷⁰ Z této role se stala postupně ústřední postava maďarských inscenací *Sester z Prahy* a později byl proto Müllerův a Perinetův singšpíl v Uhrách uváděn pod názvem *A prágai két néne, vagy a Pestre vándorolt szabólegény* (*Dvě sestry z Prahy aneb Krejčovský tovaryš na vandru v Pešti*) a děj singšpílu byl tak přenesen z Vídně do Pešti.¹⁷¹

Epizodický ráz měla Jiříkova vystoupení v činohře, kdy šlo z jeho strany zřejmě o výpomoc činohernímu souboru. Hrál např. úlohu paira v tragédii Josepha Korompaye *Anna Boleyová, královna anglická* (*Anna Boley, Königin von England*), královského důstojníka v Schillerově tragédii *Panna Orleánská* (*Die Jungfrau von Orleans*) atd.¹⁷² Korompayova *Anna Boleyová* se hrála na německých divadlech v Budíně a v Pešti pouze pětkrát v květnu a v červnu 1794, kdežto Schillerova *Panna orleánská* se tu udržela na programu od 26. září 1803 do 17. prosince 1847 celkem jedenapadesátkrát.¹⁷³ Významnější z činoherních kreačí Jiříkových byla především jeho úloha divadelního ředitele Tuttifaxe v Giesekeho veselohře s hudbou Tučkovou *Travestovaný Hamlet* (*Der travestierte Hamlet*), parodii na

¹⁶⁵ Viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 755–756.

¹⁶⁶ Srov. plakáty divadelních představení singšpílu *Die Schwestern von Prag* (německé divadlo v Pešti 16. ledna 1798 a v Budíně 28. září 1810), oba DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Dále viz plakát představení *Zwei Schwestern von Prag*, německé divadlo v Pešti 1. června 1806, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁶⁷ Viz HADAMOWSKY Leopoldstadt (pozn. 115), s. 249.

¹⁶⁸ Srov. *Česko-slovenský hudební slovník osob a institucí 2*, Praha 1965, s. 129.

¹⁶⁹ Viz VONDRÁČEK, J.: I. c. (pozn. 38), s. 306.

¹⁷⁰ Srov. divadelní plakát DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁷¹ Viz *Magyar színháztörténet (Dějiny maďarského divadla) 1790–1873*, Budapest 1990, s. 349.

¹⁷² Srov. plakáty k truchlohře Josepha Korompaye *Anna Boley, Königin von England* (premiéra na německém divadle v Pešti 3. května 1794), původně DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299, a k Schillerově tragédii *Die Jungfrau von Orleans* (premiéra v Pešti 26. září 1803), oba DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁷³ Viz DTPO (pozn. 6) I, s. 150 a 480.

Shakespeareova *Hamleta*.¹⁷⁴ Tato veselohra se hrála jenom v éře Jiříkově v letech 1795–1811 na pešť-budínském německém jevišti třicetkrát.¹⁷⁵ Drobné úlohy měl F. X. Jiřík občas i v hrách Shakespeareových. Méně významná byla postava skotského šlechtice Lenoxe v *Macbethovi* (německé divadlo na Budíně 28. dubna 1794, hráno v přepracování Bürgerově s hudbou zdejšího kapelníka J. G. Menderitsche), významnější byl dvorní šašek Trinkulo v *Bouři* (německé divadlo na Budíně 5. července 1802, hráno v adaptaci Henslerově s hudbou W. Müllera).¹⁷⁶ Připomenout možno i Jiříkovu roli dvorního maršála von Kalba v Schillerově tragedii *Úklady a láska (Kabale und Liebe)* z roku 1795.¹⁷⁷

František Xaver Jiřík patřil k nejpobulárnějším členům souboru německých divadel uherské metropole. Členem zdejšího operního souboru se stal v roce 1789 za operního ředitele Huberta Kumpfa, toho vystřídal v této funkci v roce 1790 Karl Weinmiller. Spoluředitelem Weinmillerovým se stal až do roku 1792 právě F. X. Jiřík,¹⁷⁸ který se stal od roku 1793 inspicentem opery (do roku 1798 a znovu v letech 1800–1808 a 1810–1812) a v roce 1799 byl i režisérem opery. Naposled se objevuje v pešť-budínském divadelním almanachu jako člen souboru v roce 1813.¹⁷⁹ Závažnost služeb, jež poskytoval F. X. Jiřík německým divadlům v Budíně a v Pešti, se jeví i ve světle platového řádu ze 4. září 1797, podle něhož jen pět členů souboru (Tellerová, Le Febreová, Müllerová, Huberová a Haas) dostávalo ročně 936 zlatých (18 zlatých týdně) a hned po nich následoval F. X. Jiřík s ročním příjmem 884 zlatých (17 zlatých týdně).¹⁸⁰ Tento stav následoval až po stížnosti některých členů souboru uherskému místodržitelství z června 1797 na ředitele Busche, že jim zadržuje polovinu dohodnutého týdenního platu.¹⁸¹ Přestože místodržitelství stížnosti umělců vyhovělo, zdá se, že s nimi nebylo tak zcela spokojeno. Sám místodržitel hrabě Esterházy vyzývá divadelního referenta uherského místodržitelství radu Doleviczényiho v dopise z 28. prosince 1799 k energickému zásahu proti některým umělcům, kteří nedodrží disciplínu a nechodí řádně na zkoušky (z aktérů stížnosti z června 1797 se to týká kapelníka Cibulky

174 Viz plakát představení německého divadla v Budíně 22. července 1795, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

175 Premiéra Giesekeho kusu s hudbou Tučkovou *Der travestierte Hamlet* byla hrána na německém divadle v Budíně 29. června 1795. Viz OPTT (pozn. 14) 1795, s. 24. Srov. též DTPO (pozn. 6) 2, s. 826.

176 Příslušné divadelní plakáty otiskuje ve své studii KÁDÁR(ová), J.: Shakespeare drámái a magyarországi német színpadokon (Dramata Shakespeareova na uherských německých jevištích), *Magyar Shakespeare-tár* 9, Budapest 1916, s. 97–100, 104–105.

177 Viz plakát představení této hry na německém divadle v Budíně z 30. prosince 1795, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

178 Srov. OPTT (pozn. 14) 1790 a 1791.

179 Viz OPTT 1793 a OPTT 1813 i další divadelní almanachy pešť-budínských německých divadel, podle nichž uvádí své údaje DTPO (pozn. 6) 2, s. 1167.

180 Srov. KÁDÁR(ová), J.: l. c., Budapest 1914 (pozn. 4), s. 61–62.

181 Viz tamtéž, s. 66.

a herečky Müllerové) a zvláště na paškál si tu Esterházy bere dalšího stěžovatele F. X. Jiříka, který prý pobouřil obecnostvo šaškováním v komické opeře Wenzela Müllera *Veselý sňatek* (*Das lustige Beylager*),¹⁸² jež náležela v letech 1799–1827 k nejuspěšnějším kusům pešť-budínského repertoáru německých divadel a dávala se tu celkem třiadevadesátkrát.¹⁸³ Přesto však ani ne o rok později, když se ředitel Busch dostává do finančních potíží, a je třeba hledat nové vedení pešť-budínských německých divadel, získává toto vedení se souhlasem místodržitelství 29. září 1800 dvojice občanských podnikatelů, úzce spjatých již dříve s německými divadly uherské metropole, a sice jejich kapelník Matouš Alois Cibulka a jejich režisér činohry Anton Jandl, s nimiž Jiřík vždy úzce spolupracoval a dobře vycházel. Toto opatření ovšem následovalo až poté, když nikdo nereagoval na inzeráty uherského místodržitelství v rakouských novinách o konkurzu na vedení pešť-budínských německých divadel.¹⁸⁴

A tak celkově vzato můžeme označit Jiříkovo působení na německých divadlech v uherské metropoli jako velmi úspěšné. Méně vydařené bylo asi jeho manželství, o němž nemáme žádných bližších zpráv. V seznamech členů souboru německých divadel pešť-budínských se žádná paní Jiříková nevyskytovala, přesto ale víme, že její jméno se objevuje na dvou divadelních plakátech z roku 1794. Madam Girzik (Jiřík) vystoupila nejprve v úloze múzy Thálie v originálním Jiříkově singšpilu *Svátek múz*, jak máme doloženo plakátem z budínské premiéry 1. ledna 1794.¹⁸⁵ Druhý doklad máme k vystoupení paní Jiříkové ve Weidmannově veselohře *Vesnický holič* (*Der Dorfbarbier*), kde zahrála na německém divadle v Budíně 21. ledna 1794 úlohu paní Markéty, vdovy po kováři.¹⁸⁶ Kam se poděla paní Jiříková po roce 1794, nevíme. Svému manželovi zřejmě zanechala dceru Theresii Jiříkovou, která na německých divadlech v Budíně a v Pešti vystupovala podle zdejších divadelních almanachů v dětských rolích v letech 1797–1800 a jako slečna Jiříková v letech 1805–1807.¹⁸⁷ Přitom však máme několik údajů o účinkování slečny Jiříkové na německých divadlech v Budíně a v Pešti již dříve. Podle plakátu k pešťskému představení Mozartovy *Figarovy svatby* na německém divadle v Pešti z 25. března 1799 zde představovala slečna Jiříková Barbarinu, dceru zahradníka Antonia, kterého zpíval sám Jiřík.¹⁸⁸ V opeře *Camilla* od Ferdinanda Paera vystupovala 19. prosince 1799 jako Camillin syn Adolfo.¹⁸⁹

¹⁸² Srov. tamtéž, s. 63.

¹⁸³ Viz DTPO (pozn. 6) 1, s. 571–572.

¹⁸⁴ Srov. např. BINAL, W.: l. c. (pozn. 6), s. 71.

¹⁸⁵ Viz plakát budínské premiéry Jiříkova singšpilu, DPUK (pozn. 40) v Budapešti, sign. 6 d 2 r 299. Dnes DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁸⁶ Srov. plakát představení této veselohry na německém divadle v Budíně 21. ledna 1794, tamtéž.

¹⁸⁷ Viz DTPO (pozn. 6) 2, s. 1167.

¹⁸⁸ Srov. plakát z tohoto představení, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

¹⁸⁹ Viz plakát představení na německém divadle v Pešti z 19. prosince 1799, DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti.

Podle třetího plakátu k premiéře Tučkovy opery *Ripheus, horský duch Krkonoš pod názvem Rýbrcoull (Ripheus, der Bergegeist am Riesengebürge unter dem Namen Rübzahl)*, která se konala na německém divadle v Budíně 31. května 1802, zde slečna Jiříková měla epizodickou roli služebné víly Fremundy.¹⁹⁰ Terezie Jiříková vystupovala ve zpěvohře pešťského a budínského německého divadla prokazatelně v letech 1799–1807. V repertoiru obsazovala převážně jen malé úločky, např. květinovou dívku Amaranthe v *Ostrovu lásky (Die Insel der Liebe)*, komické opeře Martinioho s textem Stegmayerovým, Karolinu v komické opeře Hennebergově *Videňské noviny (Die Wiener Zeitung)*, dvorní dámu v heroicko-komické opeře Bertonově (s německým textem Treitschkeovým) *Aline, královna z Golkondy (Aline, Königin von Golkonda)* anebo Katherl v komickém singšpílu *Taddädl, třicetiletý prvňáček (Thaddädl, der dreißigjährige ABC-Schütz)* se slovním doprovodem Henslerovým. Shodou okolností spíše na záskok zpívala významné party v operách Mozartových; Julii v *Cosi fan tutte* (Pešť, 5. června 1805), Donnu Annu v *Donu Juanovi* (Pešť, 14. července 1805), královnu noci v *Kouzelné flétně* (Budín, 1. května 1807) a také archanděla Gabriela v Haydnově oratoriu *Stvoření světa (Die Schöpfung)* v Pešti 25. prosince 1805.¹⁹¹ Další osudy Terezie Jiříkové nejsou známy. Záhadu matky a dcery Jiříkové musí vyřešit až další bádání. Rovněž o vlastním osobním životě Jiříkové v Budíně a v Pešti nic bližšího nevíme. Po roce 1813 po něm každá stopa mizí. Zdá se, že jeho odchod z Pešti souvisí s odchodem Matouše Aloise Cibulky z vedení pešť-budínských německých divadel koncem roku 1811, kdy Cibulka odešel do Temešváru, kde převzal vedení tamního německého divadla právě v roce odchodu Jiříka z Budína a Pešti, tedy v roce 1813. Cibulka si zde najal kavárnu, hostinec a taneční sál. Jeho podnikání však po čase zkrachovalo a musel zde zanechat všechny svršky, aby bylo možno uhradit jeho dluh městu Temešváru ve výši 700 zlatých. S ohledem na to, že Jiřík již dříve v Temešváru pohostinsky vystupoval, i vzhledem k jeho přátelským vztahům s Cibulkou, možno usuzovat, že právě tam směřoval po odchodu z uherské metropole v roce 1813. Bezpečný doklad o tom však nemáme.¹⁹²

V závěru naší studie lze říci, že názory a životní postoje Františka Xavera Jiříka byly zčásti rakušanské, zčásti univerzálně evropské se zřetelným základem osvícenským, a navíc nalezl v uherské metropoli i cestu k domácímu živlu maďarskému. Toto duchovní bohatství v něm vyvažovalo ztrátu české národní

¹⁹⁰ Viz plakát premiéry této Tučkovy opery na německém divadle v Budíně 31. května 1802, tamtéž.

¹⁹¹ Srov. divadelní plakáty z představení *Die Insel der Liebe* v Budíně 5. října 1800, z představení *Die Wiener Zeitung* v Budíně 24. března 1801, z představení kusu *Aline, Königin von Golkonda* v Pešti 29. října 1804, z představení *Zhaddädl, der dreißigjährige ABC-Schütz* v Pešti 19. února 1805, vše DPSZK (pozn. 8) v DOSZK (pozn. 25) v Budapešti. Dále viz plakáty z uvedených představení Mozarta a Haydna na německém divadle v Budíně a v Pešti, tamtéž.

¹⁹² Srov. FEKETE, M.: *A temesvári színeszet története (Dějiny temešvárského divadelnictví)*, Temesvár 1911, s. 28–30.

identity. Právě tato ztráta poukazuje na významný posun v našich dějinách. Jestliže velcí čeští exulanti 17. století (Pavel Skála ze Zhoře a Jan Ámos Komenský) zůstávali Čechy, významní čeští emigranti 18. století (např. Karel Václav Stamic a Josef Mysliveček) se v univerzalistickém věku rozumu své vlasti již značně od-cizili. Osudem těch menších, k nimž patřil i František Xaver Jiřík, bylo naprosté odcizení, pro českou vlast byli již navždy ztraceni. Třeba si ovšem uvědomit, že tito lidé zanechali plodnou stopu v kulturách jiných, v případě Jiříkově to bylo německé divadlo v Uhrách i mezi Maďary, kteří by si památku Jiříkovu měli vděčně připomínat.¹⁹³

¹⁹³ První krok k tomu učinil TARNÓI, L. vydáním Jiříkova dramatu *Stephan, der erste König der Hungarn* v edici *Die täuschende Copie von dem Gewirre des Lebens. Deutschsprachige Dramen in Ofen und Pest um 1800*. Budapest 1999, s. 115–247.

